БҮГҮ ЧҮРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч.
ЯНВАРЬ
17
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 14 (4499).

Өртээ 20 көп.

Совет улус бодунуң күштеринге, бодунуң кайгамчыктыг коммунистиг даартагы хүнүнге бүзүрелдиг. Ынчангаш, чепсеглениишкинни дүжүрерин болгаш тайбың кожа-хелбээ турарының негелделерин хандырарын боттандырар чорукту чедип алырын моон ыңай-даа дидим, быжыг болгаш шиитпирлиг оралдажыр бис. Бо орукче улуг болгаш биче өске-даа күрүнелер кирген турзун дээш совет кижилер бүгү-ле чүвени кылыр.

(ССРЭ-ниң Дээди Совединиң IV сессиязынга Н. С. Хрущевтуң илеткелинден).

Чепсеглениишкинни дүжүрери—тайбыңны быжыглаарынче болгаш улустар аразынга найыралды хандырарынче орук

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга эш Н. С. ХРУЩЕВТУН илеткели

Эштер депутаттар!

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эрткен сессиязынга делегей бәйдалының болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының дугайында илеткелге Совет чазактың улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырынче болгаш тайбыңның хөрөөн быжыглаарынче угланган эң чугула хемчегларын айыткан болгай.

Чепсеглениишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында Каттышкан Нациялар Организациязынга Совет чазактың киирген саналын делегейниң бүгү чүрттарының улустары ханы сеткиы ханышкын-биле уткаан. Чепсеглениишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрериниң идеязын КНО-нуң Кол Ассамблеязы чаңгыс үн-биле чүүлдүгүүп көрген.

Делегейниң бүгү чүрттарының парламентилеринге Дээди Советтиң Кыйгырыы социалистиг чүрттарның парламентилериниң болгаш чазактарының, Черниң бүгү диптериниң янзы-бүрү күрүнелериниң парламентарийлериниң деткимчезин алган.

Тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы чайгылыш чокка чоруткушаан, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ турарының ленинчи принципте-рин удуртулга болдургаш, Совет чазак чепсеглениишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында саналында айыткан тодаргай хемчегларни базым бүрүзүнде-ле боттандырып турар.

Министрлер Чөвүлели болгаш Коммунистиг партияның Төп Комитеди бистиң чүрттувуска чепсектиг күштерни кызырар талазы-биле чаа тодаргай саналдарын Дээди Советтиң бо сессиязынга чугаалажып көөрү-биле киирер деп шиитпирлээн.

Ол саналдарны тайылбырлап кирериниң мурнунда бистиң иштики байдалывыстың, улустар аразының амыдралының болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чамдык айтырыгларынга доктаарын чөпшээрөп көрүүр.

Коммунизм тургузуушкунунга улуг тиилелгелериң чылы

Эштер депутаттар! Чүгле мындаа чаа төнген 1959 чыл болза бистиң чүртувуска коммунистиг ниитилелди калбартып тургузарының бирги чылы болуп төөгүге кирер. СЭКП-ниң XXI съездизиниң хүлээп алганы коммунизм тургузарының улуг-чаагай программазын амыдыралга боттандырбышаан, Совет Эвилелиниң улустары чүрттүн будурукчу күштерин хөгжүдеринге, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, ажылчы чоннарның чаагай байдалын болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге чаа-чаа шылгарангай чедишкиннерни чедип алган. Эткен чыл болза совет ниитилел болгаш күрүне тургузуун улам ыңай быжыглаарының, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдериниң, Коммунистиг партияның организакчы болгаш кижизидикчи ролүн бедидериниң чылы болган. Ол болза бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, улустар аразының харылзааларында дүшкүүрлүг чорукту чымчадырынче база делегейниң социалистиг системазын улам быжыглаарынче угланган бистиң даштыкы политикавыстың чаа чедишкиннериниң чылы болган.

Совет кижилер, бистиң даштыкы өңнүктеривис, белуушкуннарны шыны-биле үнелеп шыдаар арга-лыг бүгү-ле кижилер шуптузу 1959 чыл болза коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа улуг тиилелгелерни берген деп бүрүн бүзүрел-биле санап турарлар. Тайбыңны быжыглаарынга чугула ужур-дузалыг болуп турар улустар аразының үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге ол чыл калбак болгаш тодаргай орукту ажыткан.

Эки эгелээшкин дээрге-ле, ажыл-керектиң деңкезиниң бүткени ол болур деп улустуң мерген угаанныг чугаазы бар болгай. Боттарывыстың чеди чылывысты эки эгелээн бис. Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш бүгү чүртте калбаа-биле пептерээн. Бүгү улустуң күш-ажылының түңнелдери—кайгамчыктыг. Чыл дургузунда үлетпүр продукциязын будурери планда айытынган 7,7 хуунуң орнунга 11 хуу ажыг кылдыр көвүдээн. Барык 50 миллиард рубльдиг продукциязын пландан ажыр будүрүп үндүрген. Бо чедишкиннинг ужур-дузазын улам тодаргайы-биле билип алыр дизе, революция мурнундагы Россияның бүгү үлетпүр продукциязы бо үениң өртекүнелери-биле алырга, бо түңден эвээш турганын чугаалаар херек.

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезинге мурнундагызы ышкаш база-ла аар индустрияны мурнады өстүрериниче ленинчи шугум чайгылыш чокка боттанып турган. Будурулгениң чепсек-херекселдерин будүрери план ёзугаар 8,1 хууга удур чыл дургузунда 12 хуу көвүдээн. Кара болгаш өңнүг металлдарны, хөмүр дашты, нефтини, газты, электроэнергияны, химикаттарны, тудуг материалдарын, машиналарны болгаш дериг-херекселдерни будүрери дыка өскен. Чижээлээрге, план ёзугаар кан эзилдирерин 1958 чыл-биле деңнээрге 4,1 миллион тонна көвүдедир деп баш удур көрген болза, а херек кырында кан эзилдирери 5 миллион тонна көвүдээн. Хөмүр даш казарын 6,1 миллион тонна көвүдедир турган, а 10,4 миллион тоннаны хөйну каскан. Нефтини 14,5 миллион тонна хөйну алыр деп төлевилээн, а чыл дургузунда немей өзүлде 16,3 миллион тонна болган. Электроэнергия будүрери планда айыттынган 22,4 миллиард киловатт-шакка удур, эткен чылдыынга деңнээрге 28,6 миллиард киловатт-шак өскен. Саазынны эткен чылдыындан 91 муң тоннаны хөйну будүрген.

Планны күүседириниң үезинде эмин эттир улуг күштер үндүрбес, улус ажыл-агыйының чөвүлелдериниң, будурулгелернің, партия, профэвилел болгаш хөй-ниитиниң өскедаа организацияларының, ажылчы чоннарның калбак массаларының курлавырларны тодарадып тыварынга, будурулге күүлерин эң дээре ажыглаарынга, ниитилелдиң күш-ажылының будурукчулүүн бедидеринге, оларның чеди чыл планының онаалгаларын ажыр күүседир дээш демиселинге оларның инициатива үндүрериге шаптыктавас деп чүвени чеди чыл планын чогаадып тургузарының үезинде барымдаалап көрген бис. Ынчангаш ол санаашкыннар бүрүнүбиле шынзыттынган. Чеди чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинер, оон көргүзүглери дыка ажар дээрзин амыдырал бадыткап турар.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрү чедишкиннинг хөгжүп турар. 1958 чылдыынга бодаарга: пестерни 346 миллион дөрбелчин метр, даштыкы болгаш иштики хеп трикотажты 44 миллион кезек, хөм идиктерни 33 миллион эш, чигирни 576 муң тонна хөйну будүрген. Хереглел күүлдерин үлетпүрүн будүрерин план ёзугаар 6,6 хуу көвүдедир деп айыткан, а херек кырында ол 10,3 хуу өскен.

Көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң чедип алган тиилелгелери бүгү улустуң өөрүшкүзүн болгаш дүрүм ёзугаар чоргаарланыышкының болдуруп турар. Коммунистиг партияның Төп Комитединиң чоокта чаа болуп эткен Пленуму чеди чылдың баштайгы чылының дургузунда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинин түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш оон бүгү-ле эң чугула адырларын улам ыңай көдүрер талазы-биле хемчегларни айыткан. Кандаашкынның түңнелинде чүрттуг элээн хөй районнарынга тараа культураларының ниити чыылдазы дүжүт талазы-биле тергиин дээн 1958 чылдыындан куду болган. Ындыг турбуже, күрүне 2 миллиард 846 миллион пуд тараны садып алган, ол дээрге чоннуң хереглелин болгаш күрүнениң өске-даа хереглелдерин хандырып турар. Кур болгаш куруккан черлерниң районнары чүрттүң тараа балансызынга өнза чугула рольду ойнаан. 1959 чылда ол районнардан бир миллиард 693 миллион пуд тараа садып алдынган—ол дээрге кур болгаш куруккан черлерни шингээдип алырының мурнунда ол черлерге белеткеттинип турганындан бир миллиард ажыг пуд хөй болуп турары ол.

Хевен будуреринге 1959 чылда улуг чедишкиннер чедип алдынган.

Мал ажылында улуг чедишкиннер бар. 1958 чылдыынга бодаарга 1959 чылда малды болгаш куштарны 1,9 миллион тонна, сүүтү—2,9 миллион тонна, чуургаларны — 1,1 миллиард бөрбакты болгаш дүктү — 38 муң тонна хөйну садып алган. А бир өвес 1953 чылдыынга деңнээр болза эвтти 2,1 катап хөйну, сүүтү — барык 2,4 катап, чуургаларны — 2,2 катап болгаш дүктү — 1,8 катап хөйну садып алган.

Ниити болгаш бараанныг продукцияның өскени-биле кады чүртте малдың баш саны база көвүдээн. Совхозтарда болгаш колхозтарда мыйыстыг бода малдың баш саны 18 хуу, оон иштинде инектернии—14 хуу өскен; хаваннарның баш саны—17 хуу, хойларныы—6 хуу, куштарныы—26 хуу көвүдээн.

СЭКП-ниң XXI съездизиниң шиитпирлерин болгаш ТК-ның чоокта чаа болуп эткен Пленумунун айыткан хемчегларын күүседир чорук көдээ ажыл-агыйының бүгү адырларының улам-на бедик көдүрлүүшкүнүн болгаш чүртка көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин тургузарын хандырар.

Чеди чылдың планында айыттынган капитал тудуушкунунуң улуг-чаагай программазын боттандырып эгелээн. Эткен чылын күрүнениң муң ажыг улуг үлетпүр будурулгелери ажыглалда кирген, а ол ышкаш ажылдап турар будурулгелерни чаарты дериирини, калбартырының болгаш техника талазы-биле чаарты чепсеглээринин күсели-биле чаа-чаа будурулге күүлерин ажылдадып киирген. Күрүне болгаш кооператив организацияларының капитал салыышкынларының хемчээли, колхозтарның салыышкыннарын санаваска, 275 миллиард рубль болган, ол болза 1958 чылдазындан 30 миллиард рубль хөй болуп турар.

Ажылдарның ындыг программазын күүседир төлээде, улуг чыылдалар херек турган, а ол чыылдалар хамыктың мурнунда күш-ажылдың будурукчулүүнүн өзүлдезинден, бот-үнениң чиигелдезинден, будурулгелернин орулгалыының бедээнинден хамаржыр. Бо талазы-биле чеди чылдың онаалгалары база ажыр күүсеттинип турар. 1959 чылдың планы-биле күш-ажылдың будурукчулүүн үлетпүрге 5,4 хуу болгаш тудугга—8 хуу бедилер деп көрген; херек кырында күш-ажылдың будурукчулүү үлетпүрге 7,4 хуу болгаш тудугга 9 хуу бедээн. Үлетпүр продукциязының бот-үнезин чиигедириниң планы ажыр күүсеттинген. Продукцияның бот-үнезин чиигеткининден пландан ажыр камналга безин 10 миллиард ажыг рубль болган. Будурүүшкүнүүн өскениниң болгаш продукцияның бот-үнезинин чиигээнинин түңнелинде чүрттүң үлетпүрү мурнундагы чылдыындан 20 ажыг катап хөй болгаш планда айытканындан дыка хөй орулганы алган. Социалистиг ажыл-агыйга орулгаларның өзүлдези—улуг херек, чүге дээрге бисте орулгалар монополистерниң карманнарынче кирбейн, харын бүгү улустуң ажыглалынга, ниитилелдиң чаагай чоруунга барып турар болгай.

Чеди чыл планының эң чугула сорулгаларының бирээзи болза, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин соксаал чок бедидерин хандырары болур. Социалистиг чүртка өзүлдезинден хамыктың мурнунда улустуң материалдыг чаагай байдалы хамаржыр национал орулга мурнундагы чыл-биле деңнээрге 1959 чылда 8 хуу, азы барык 100 миллиард рубль көвүдээн.

Улустуң материалдыг чаагай байдалын бедидеринче болгаш оларның амыдырал байдалдарын экижидеринче угланган элээн хөй улуг хемчегларни Коммунистиг партия биле Совет чазак 1959 чылда боттандырган. Эткен чылдың төнчүзүнге чедир 13 миллион ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар чеди шактыг болгаш алды шактыг кызырган ажыл хүннүг болган, а бо чылдың төнчүзүнге чедир чүрттүн бүгү ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын кызырган ажыл хүнүнче шилчидерин дооскан турар. Ажыл хүнүн болгаш ажыл неделязын кызырар чорук ажылчыннарның болгаш alban-хаакчыларның ажыл төлевирин кызырарынга чедирер капиталистиг чүрттардан ылгалдыг, бистиңге кызырган ажыл хүнүнүң үезинде ажыл-төлевири үүгле эвээжевейн турар эвес, харын үлетпүрүн элээн хөй адырларынга, ылангыя эвээш шалыныг ажылчыннарга болгаш alban-хаакчыларга ажыл төлевири боттуу-биле бедээн.

Совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг хандырылгазы чүгле дорт ажыл төлевири-биле болгаш колхозтарга күш-ажыл төлевири-биле тодаргайлаттынмайн турар, ажылчы чоннарны ниитилел шугуму-биле хандырарының күсели-биле улустуң чаагай байдалын бедидеринин чүгле социалистиг ниитилелдиң үезинде болдунар аргалыг база бир өске оруу бисте бар дээрзи билдингир. Социал страхование талазы-биле, пенсияга, стипендияга, халас өөредилгеге болгаш эмнээшкинге база ниитилел шугуму-биле хандырылганын өске-даа хевирлеринге күрүнениң чарыглалдары 1958 чылда 215 миллиард рубль турганындан 1959 чылда 230 миллиард рубль чедир көвүдээн.

Эткен чылын ниити шөлү 80 ажыг миллион дөрбелчин метр чүрттелга бажыннарын, азы 2 миллион 200 муң чаагайжыды кылдынган квартираларны туткан. Оон аңыда, колхозчулар болгаш көдээ интеллигенция 850 муң хире чүрттелга бажыңнарын тутканнар. Ол болза чүрттелга бажыннарының чедишпес чоруун узуткаар деп Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салган сорулгазы чедишкиннинг күүсеттинип турар дээни ол-дур.

Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң база көдээ ажылагыйының продукциязының өзүлдезинге үндезилээш, улустуң хереглели улгадып үргүлчүлеп турар. Күрүне болгаш кооператив садыындан чоннуң садып алыышкыннары чыл дургузунда 8 хуу өскен, аъш-чем продуктуларын, идиктерни, хептерни, культура-амыдырал хереглелиниң чүүлдерин чонга садары дыка калбарган.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалының соксаал чок бедиишкини, кадык камгалалының болгаш медицина хандырылгазының экижишкини чүрттүн чонунуң өзүлдезинге таарымчалыг чаагай салдарын чедирип турар. Совет Эвилелиниң чүрттакчы чону чыл дургузунда 3 миллион 660 муң кижи немей көвүдээн болгаш 1960 чылдың эгезинге чедир 212 миллион ажыг кижи болуп турар.

Улус өөредилгезинин, эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинин талазынга Совет Эвилелиниң шылгарангай чедишкиннерин бүгү делегей хүлээп көрүп турар. Эткен чылын эрттирген, чүрттакчы чоннуң чизе-бүрүткелинин үезинде солун сан-медээлер алдынган. Чүртта 13,4 миллион дээди, доосхан дээди болгаш тускай ортумак эртемниг кижилер; долу ортумак болгаш чеди чыл школазын доосхан 45,3 миллион кижи бар болуп турар. Бир өвес 1939 чылда 1000 чүрттакчыларга доосхан дээди эртемниг 6 кижи, ортумак эртемниг 77 кижи онаажып турган болза, 1959 чылда доосхан дээди эртемниг 18 кижи болгаш ортумак эртемниг 263 кижи онаажып турар апарган. Дээди эртемниг кижилерниң 49 хуузу, ортумак эртемниглерниң 53 хуузу хереөженнер болуп турарын демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Шаанда хожудангай турган республикаларда дээди болгаш ортумак эртемниг кижилерниң саны дыка көвүдээн. Чижээлээрге, сөөлгү чаарби чылдарның дургузунда Узбек ССР-ге дээди эртемниг кижилернин саны 1000 чүрттакчыларга онааштыр 3-тен 13 чедир, а ортумак эртемниглерниң 39-тан 234 кижи чедир көвүдээн; Казах ССР-ге дээди эртемниглер 5-тен 12 чедир болгаш ортумак эртемниглер 60-дан 239 кижи чедир; Таджик ССР-ге—2-ден 10 болгаш 27-ден 214 кижи чедир; Туркмен ССР-ге—3-тен 13 болгаш 46-дан 256 кижи чедир; Азербайджан ССР-ге —7-ден 21 болгаш 73-тен 261 кижи чедир; Белорус ССР-ге дээди эртемниг кижилерниң саны 1000 чүрттакчыларга онааштыр 4-тен 12 кижи чедир болгаш ортумак эртемниглер 67-ден 225 кижи чедир көвүдээн. Бо чурагайлар болза совет социалистиг республикаларда культураның хөгжүлдезинин, национал кадрларның өзүлдезинин, ленинчи национал политиканың тыилелгезинин чайыннанчак көргүзүү болуп турар-дыр.

Улус ажыл-агыйының, эртемниң болгаш культураның бүгү-ле адырларынга бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринче Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улуг кичээнгейни салып турар. Англияны, Францияны, Германияның Федеративтиг Республиказын болгаш Италияны катай алырга безин оортан барык дөрт катап хөй студентилер ССРЭ-нин дээди өөредилге черлеринде өөренип турар. Инженерлер белеткеп үндүрер талазы-биле ССРЭ Американың Каттышкан Штаттарын шагда-ла эрте берген; 1958 чылда ССРЭ-ге 94 муң инженерлерни белеткеп үндүрген, а АКШ-тыы чүгле 35 муң болган. ССРЭ-де эртем ажылдакчыларының саны 300 муң ажыг кижи болуп турар, ол дээрге революция мурнундагы Россияга турганынга бодаарга 30 катап хөйү олдур.

Социализм улус массаларга өөредилгеже, культураже өрукту ажыдып турар, ынчангаш капитализмден оон улуг артык күштериниң бирээзи ында. Чүгле социалистиг тургузугнуң байдалдарында болдунуп болур эге школадан дээди школага чедир улус өөредилгелиниң халас өөренириниң калбак системазы болза техниктиг депшилгениң болгаш чедишкиннери-биле совет улус дурум ёзугаар чоргаарланып турар эртемниң чечектелиишкининиң бистиң чүртувуста эки баазазы болуп турар.

Октаргайның делгемнеринче, бүгү кижи төрелгетенге ажыктыг кылдыр оон чажыттарын билип алырынче орукту ажыткан совет эртемденнериң эртем талазы-биле өндүр улут, бүгү делегей хүлээп көрген, чаа эрес-маадыр чоруктары-биле 1959 чыл демдеглеттинген. Совет Эвилелиниң эткен чылын Айның талазынче салып үндүрген ракетазы хүн системазының баштайгы кылымал планетазы болу берген, ийги совет ракета өртемчейниң төөгүзүнде бир-ле дугаар дээрниң биске эң чоок турар будумелиниң кырынга четкен болгаш Айга бистиң күрүнениң күрүне вымпелин чедирген, үшкү совет ракета Айның Черден оон мурнунда көстүп көрбээн, ындыы талазын чурукка тыырттырып алыр арганы берген. Ол чедишкиннер делегейниң эртеминге болгаш техниказынга чаа уе-чаданы ажыдып турар.

Эткен чылын делегейде баштайгы «Ленин» деп атомнуг ледоколду ажыглалга киирген, ол болза Арктикага бистиң судноларывыстың чылды өттүр хостуг эжиндиреринге калбак аргаларны тургузуп турар. Бистиң атомнуг электростанцияларывыс-биле бир дөмей, «Ленин» ледокол, радиоактивтиг элементилерни медицинада ажыглап турары делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналының мурнунга атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга Совет Эвилелиниң ажыглап турарының чайыннанчак чижээ болур.

Улус ажыл-агыйының үндезиннериниң үндезини — бодунуң бирги чергениң индустриязын тургузар дээш совет улус хөй күш-ажылын үндүрген. Ол сорулганы чедип алырда совет улус кандыг-даа бергелериниң мурнунга доктаавайн, чарыгдаттынган күштерин санавайн, бодунга эң-не эргежок чугула чүүлдерде безин ол болганчок-ла ойталап турган. Мергежилдиг орус шүлүкчү Б. Брюсовтуң бижээни: «Кара дериң төгүлгүже, кижи артыктавайн ажылда—черниң бүгү аас-кежин күш-ажылда». Совет улус харын-на ынчаар ажылдаан. Совет кижилерниң маадырлыг күш-ажылының кайгамчыктыг түңнелдерин ам бүгүде көрүп турар. Мурнакчы техникага үндезилээш амгы үениң үлетпүрүнүң бүгү хевирлерин хөгжүдеринге бистиң чүртувус ам күүлүг будурулге-техника баазалыг болгаш эртемденнериң, тускай эртемниглериниң база бедик мергежилдиг ажылчыннарның тергиин кадрларлыг болуп турар.

Тайбың сорулгаларга атомнуг электростанцияларының тудугларын Совет Эвилели бир дугаар эгелээн болгаш чедишкинниг хөгжүдүп турар. Диптер аразының пассажир самолёттарын тудар талазы-биле бистиң чедишкиннеривис бүгүдеге билдингир. Совет ужудукчулар сөөлгү үеде дүрген болгаш бедик ужударының талазы-биле элээн каш чаа делегей рекордтарын тургускан. Диптер аразының янзы-бүрү хевирлиг ужугар ракеталарын тургузар болгаш массалыыбиле будурер талазы-биле өске чүрттарны бис каш чылдар мурнай берген бис. Электроннуг техника база нарын саналжылга болгаш боду башкартынар машиналарны тургузары амгы үениң бәйдалында улуг ужур-дузалыг болуп турар; бо талазы-биле бисте улуг чедишкиннер бар болгаш амгы үениң техниказының ол эң чугула адырының улам ыңай дүргени-биле депшиирингe калбак аргалар тургустунган.

Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга: үлетпүрге болгаш тудугга техниктиг депшилгени дүргедедир талазыбиле партияның салган сорулгазын амыдралга боттандырып турарының түңнелинде будурулгениң шуудулгалыг аргаларын ажыглаарын дыка калбарткан, ылангыя аар болгаш хөй күш үнер ажылдарны механизастаарының деңнелин бедиткен. Үлетпүр будурулгелеринде, тудуг индустриязында болгаш транспортта хөй-хөй будурулге чорудулгаларын автоматчыдарын калбек хемчээлдиг боттандырып турар. Будурулгениң аңгы-аңгы чорудулгаларын автоматчыдарындан бүрүнү-биле автоматчыткан технологтуг чорудулгаларны, цехтерни болгаш будурулгелерни тургузарынче шилчиринин, а чогуур үезинде будурулгени болгаш будурулге чорудулгаларын эргелеп башкарарын бүрүн автоматчыдарынче бүгү үлетпүрүн шилчиринин сорулгазын практика кырынга шиитпирлээринге бүгү байдалдар ам бисте бар.

Капиталистиг чүрттарга будурулгени автоматчыдары ажыл чокталыр чорукту көвүдедип, оон-биле ажылчы чоннарга когаралды болгаш ядаралды болдуруп турда, социалистиг ажыл-агыйын байдалында автоматчыдыга дээрге ажылчыннарның болгаш alban-хаакчыларның күш-ажылының байдалының көстүп көрбээн чиигээшкини-биле болгаш ажыл-хүнүнүң кызырлыышкыны-биле кады ниитилелдиң күш-ажылының будурукчулүүн бедидеринге болгаш чоннуң байлаан көвүдедиринге кызыгаар чок болдунар аргаларны ажыдып турар.

Экономиктиг хөгжүлдениң болгаш техниктиг депшилгенид оруу-биле Совет Эвилелиниң дүрген бурунгаарлап турарын ам социализмнин эң-не калчаалыг дайзыннары безин маргыжып шыдавас. Олар безин экономиканын, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинде бистин чүрттүн шылгарангай чедишкиннерин ам хүлээвейн барып шыдавас.

Чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр продукция будурер талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарын чедер болгаш эртер деп—партияның салган сорулгазы чедишкиннинг

(Уланчызы 2-ги арында).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

шиитпирлеттинип турар дәәрзиниң дугайын сөөлгү чылдарда бистиң үлетпүрүнүң болгаш көдәә ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң көргүзүглери чугаалап турар.

1953 чылдыңга хамаарыштыр хуулап алырга, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың үлетпүр продукциязының 1959 чылда өзүлдезиниң дугайында деңнелге сан-медәәлер бо-дур:

	ССРЭ	АКШ
Бүгү үлетпүр продукциязы	90 хуу өскен	11 хуу өскен
Чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр алырга	71 хуу өскен	0,3 хуу өскен
шой	57 хуу өскен	16 хуу кудулаан
каң	57 хуу өскен	16 хуу кудулаан
хөмүр даш	58 хуу өскен	12 хуу кудулаан
нефть	145 хуу өскен	9 хуу өскен
электроэнергия	97 хуу өскен	56 хуу өскен
цемент	143 хуу өскен	24 хуу өскен

Бистиң чүртүвүс сөөлгү алды чылдарның дургузунда. Совет эрге-чагырганың бүгү үеэндээзи-биле бир дөмей, үлетпүр хөгжүлдезиниң темпилериниң талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарынга бодааргa дыка улуг артык күштерлиг болуп турары бо сан-медәәлерден илден-дир.

Көдәә ажыл-агыйның хөгжүлдезинде Совет Эвилели улуг чедиишкиннерлиг дәәрзин СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга демдеглеп турган болгай. Онза солун чүве чүл дәәрге, АКШ-ка чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр саржаг бүдүргенинге бодааргa, бистиң чүртүвүс 1959 чылда чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр мал саржаан оон хөйнү бүдүргени болуп турар. Сүт бүдүреринiң ниити хемчәәлиниң талазы-биле АКШ-ты ССРЭ ам ийи чыл улай ажып турар. Эштти ап көөр болза, сөөлгү чылдарда бо талазы-биле бурунгаар дыка ыпчаан болзувусса-даа, чоннуң кижи бүрүзүнге онаштыр ону бүдүрер талазы-биле АКШ-тан ам-даа 2,4 катап хожудап турар бис. Мал ажылын хөгжүдеринге сөөлгү чылдарда чедип алдынган чедиишкиннер, малдың чем суурун быжыглааны, көдәә ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң социалистиг хүләәлгелерни алгылап турары болза эвт бүдүреринiң-даа талазы-биле АКШ-ты эң чоокку чылдарда чедер бис дәәр дугайында быжыг бүзүрелди болдуруп турар-дыр.

Чеди чылдың баштайғы чылының кайгамчыктыг түннелдерiн хамыктың мурнунда маадырлыг ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның, совет интеллигенцияның ачызында чедип алган бис. Совет кижилериниң күш-ажылы-биле чаа-чаа заводтар болгаш фәбрикалар, чуртталга бажыңнары болгаш школалар туттунуп, күчүлүг техника ажыглалга киирттинип, хөмүр даш болгаш нефть тыптынып, каң эзилдиртинип, кайгамчыктыг машиналар тургустунуп, бедик дүжүттер өстүрттүнүп, мал ажылының продуктуларын бүдүрери көвүдеп, эртемде болгаш техникада чаа оруктар ажыттынып турар. СЭКП-ниң XXI съездизиниң бодунуң шиитпирлери-биле ажыткан кайгамчык улуг перспективалары бистиң чүрттүң ажылчы чоннарын чаа-чаа күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктарже сорук киирген.

Заводтарда, фабрикаларда, шахталарда, рудниктерде, тудугларда, колхозтарда болгаш совхозтарда, экономиктиг районнарда чеди чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири дәәш социалистиг чарыш делгеренгейи-биле калбарган. Ол чарыш чоруп турда бүдүрүлгенiн мурнакчы аргаларының мун-мун алдарлыг эгелекчилери, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының организакчылары депшип үнгүләән.

Партия болгаш чазак, СЭКП-ниң XXI съездизиниң шиитпирлерiн удуртулга болдурбушаан, социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринче, ажылчы чоннарның эң калбак массаларын күрүне, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун эргелеп башкарарынга хаара тударынче угланган хемчеглерни чайгылыш чогу-биле боттандырып турар. Эвилелдешкен республикаларның, чер-чер органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының эргелерiн калбартканы, үлетпүрнү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде тургусканы бодунуң улуг үре-түннелдерiн берип турар. Массаның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи өзүп, оларның чогаадыкчы инициативазы калбарып турар.

Бисте күрүнениң күүседир эрге-хүләәлгелерiн улам улуг хемчәәлдни-биле хөй-ниити организациялары күүседип эгелеп турар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирләәринге, социалистиг эрге-чурумну улам быжыглаарынга хөй-ниитиниң ролю бедип турар. Чижә, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш партияның Төп Комитеди чоокта чаа ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозун дүжүргеш, ол министерствонуң кылып турганы бүгү-ле айтырыгларны республикаларга, эрге-чагырганың чер-черде органнарынга шилчидип бәәр деп шиитпирни хүләәп алган факт база ол дугайын чугаалап турар. Чүгле аппаратты кызырар болгаш чиигедир сорулга-биле әвес, харын кол нуруузунда социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринiн, эрге-чурумнарны үрәәр чоруктарга удур демиселге хөй-ниитиниң ролюн бедидериниң эрге-ажыктарынга, чер-чер органнарынга улам улуг эргелерни тыпсырының эрге-ажыктарынга таарыштыр ону кылган.

Ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның болгаш совет интеллигенцияның чогаадыкчы инициативазы, күчүлүг күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү чеди чыл планының өндүр улуг онаалгалары хуусаа бетинде күүсеттинген турар дәәрзинге бүзүрелдиг үндезин болуп турар.

ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң бедик темпилери даштыкыда ам безин кымга-даа чигзиниггни болдурбайн турар. Маргылдаа ам чүгле Американың Каттышкан Штаттарындан бис каш катап дүрген чоруп турар бис база кандыг хуусааларда оларны чедер бис дәәр дугайында чоруп турар. Ол айтырыгларны чугаалажырынга амгы үеде АКШ-та хөй санныг көскү экономистер, садыг-үлетпүр бөлүктериниң төләәлекчилери болгаш күрүне ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң начальниги Аллен Даллес чоокта чаа чүве чугаалаан, «ылангыя үлетпүр бүдүрүлгезиниң талазы-биле Каттышкан Штаттарны чедер деп бодунуң сорулгазын күүседир талазы-биле 1965 чылга чедир ССРЭ боттуг чедиишкиннерни чедип алыр» деп чугаалаан. Социалистиг чурттарда байдалды тодаргайлап көргүспүшаан, «совет экономиктиг программаның черле сергедип турар түннелдерiн, сөөлгү он чылларда оларның чедип алганы кижи кайгаар чедиишкиннерiп ак-сеткилдiи-биле хүләәп көөр» херек деп Даллес медеглаан.

Экономика болгаш үлетпүр хөгжүлдезиниң айтырыгларының талазы-биле каттыжыышкынның белеткээн илеткелин эрткен чылдың ужунда АКШ-тың сенадының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязы парлап үндүрген. Ол илеткелде чугаалааны: «1970 чылга чедир ССРЭ, амгы үедәәзинге бодааргa, черле дыка күштүг болгаш чамдык адырлар талазы-биле АКШ-тың үлетпүрүнге деннәәрге артык улуг күштүг кайгамчык үлетпүрлүг чурт болу бәәр хире». Ол багай әвес үнелел-дир.

Бистиң чедиишкиннеривисти болгаш болдунар аргаларывысты хөөреди бәәр деп канчап-даа карадаар аргажок кижилериниң ол чугаалары Совет Эвилелиниң экономиктиг дүрген хөгжүлдезиниң чедиишкиннерiн база катап бадыткап турар-дыр. Ийи системаларның экономиктиг тайбын чарыжынга эң-не депшилгелиг болгаш амыдыралчы аргалыг социалистиг тургузуг тииләәр дәәрзинге быжыг бүзүрелдиг бис.

СЭКП-ниң XXI съездизи коммунистиг ниитилелдiң тургузуушкунун калбартырының үезинче бистиң чүртүвүстүң киргенiн демдегләән. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле съездиниң бадыгааны чеди чыл планы ол төөгүлүг үениң бирги чадазы болуп турар. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң 15—20 чылларда санаттынган перспективтиг планын улам тодаргай ажылдап кылырының болдунар аргалары ам бар. Ол перспективтиг план болза, оон-биле кады улуг Ленининiң салган төөгүлүг сорулгазын—бүгү чүртту электрижидерiн доозарының планы-даа, коммунистиг ниитилелдiң тургузуушкунун калбартырының программазының кол өзөө-даа болу бәәр.

1960 чыл—чеди чылдың ийиги чылы коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа кайгамчыктыг тиилелгелерге чедирер дәәрзинге совет улус долу бүзүрелдиг.

Делегейниң амгы байдалының чамдык айтырыгларының дугайы

Эштер депутаттар! Сөөлгү үениң дургузунда делегей байдалы элүүн экижээн деп чүвени бистер каш-даа удаа демдеглеп турган бис. Элүүн каш чылдар мурнунда, чижә, 1952 — 1953 чылдарда делегейниң байдалы кандыг туржук дәәрзин силер шуптунар билир болгай силер. Ол чылдарның байдалын бөгүнгүзү-биле деннеп көргеш, бистер дайын кыжаныының кара-булуттары, бистиң күзәнивис дег дүрген әвес-даа болза, тарап эгелээн-дир.

Сөөлгү үениң болуушкуннарының хөгжүлдезин улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунун кайда-бир элүүн бедик деннелиниден эгеләәш, ол дүшкүүрлүг чоруктун улам-на кудулаашкынныг чавыс деннелинче бар чылар бир-ле дорт шугум кылдыр бодаары шын әвес болбайн аан. Бир әвес улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунун кошкап-дынзыгын турганының кандыг-бир чадазын соок-чылыгны хемчәәр мөңгүн-суглуг херекселдер-биле деннеп болур чүве болза, ындыг градусник элүүн хөй бадыышкыннарны болгаш өскәәшкиннерни көргүзер ийик. Ынчалза-даа ниити угланыышкын мындыг: улустар аразының харылзааларында дүшкүүрлүг чорук кошкап эгелүүн, «соок дайынның» талалакчылары аштыгыышкынга таваржып турар.

Улуг Октябрьның 40 чыл оюн таварыштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң байырлыг сессиязынга улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар сорулга-биле Чөөн чүктүн болгаш Барыын чүктүн удуртур ажылдакчыларының чөвүлел хуралын эрттирер дугайында санал үнген турган. Совет чазактың ындыг чөвүлел хуралды чыылдырарын хандырарынче угланган күжениишкиннери бодунуң таарымчалыг түннелдерiн берген деп чүвени демдегләәри биске өөрүнчүг-дүр.

Чазактар баштынарының чөвүлел хуралын мәй 16-да Парижке чыылдырар дугайында дугуржуушкунну бистер АКШ-тың президентизи Дуайт Эйзенхауэр-биле, Францияның президентизи Шарль де Голль-биле болгаш Великобританияның премьер-министри Гарольд Макмиллан-биле кады чедип алган бис. Ол чөвүлел хуралдан соңгаар-даа бедик деннелге элүүн каш ужуражыышкыннар болгулаар апаар.

Түннелдер чүгле бистен әвес, харын чугаалажыышкынның өске талалакчыларындан база хамааржыр чүве төләәде, ам болур чөвүлел хуралдың болдунгу дег түннелдерiн баш удур даап чугаалаар деп оралдажыр болза бодамча чок чорук болур ийик. Ынчанмыже, улустар аразының эң-не өйү келген айтырыгларының талазы-биле бот-боттарын билчир чорукту чедип алыр болгаш улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунун үнер дөстерiн чайладыр дәәш эң-не улуг күүсеринiң удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннар болур деп турар дәәрзин онзалап демдегләәри чугула.) Совет Эвилелин ап көөрге, бистер ол ужуражыышкынның ажыктыг болгаш үре-түннелдиг болурун күзеп турар бис.

Талааларның эрге-ажыктарын угаангыр өөренип көргенде, кайы-кайызынга уткуштур баар деп ниити белен чорук турда, кандыг-даа маргылдаалыг айтырыг, ол чеже-даа чидиг болгаш нарын болза, кайы-кайызынга ажыктыг кылдыр тайбынны быжыглаарының эрге-ажыктарынга таарыштыр шиитпирлеттинген туруп болур дәәрзинге ханы бүзүрелдиг бис. Шиитпирлезе чогуур ындыг айтырыглар эмгежок хөй бооп турар. Бирги әәлчегде чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү ниитизи-биле дүжүрер дугайында, Барыын Берлинни хостуг хоорай кылдыр тургузар дугайында айтырыг-биле кады Германия-биле тайбың керәәзин чарар дугайында, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти шенәәрин хоруг-даар дугайында, Чөөн чүк-биле Барыын чүктүн аразында харылзааларның дугайында айтырыгларны адаза чогуур. Чогум-на хамыктың мурнунда ол айтырыгны бистер бедик деннелге болур деп турар чөвүлел хуралдың хүн чурумунче киирерiн саналдаан бис.

Ындыг чөвүлел хуралдың чыглыры-биле улустар тайбының болгаш күрүнелер аразында найыралдыг кады ажылдажылганын улуг ынаныштарын кайда-даа холбаштырып турары чаягаар-ла билдингир. Улуг күрүнелер бот-боттарының аразынга дугуржуп алгаш, бичии күрүнелериниң эрге-ажыктарын дашкаар кааптар ийне, чөвүлел хуралда киришпейн турар күрүнелериниң бодалдарын оюп кааптар ийне дәәр айыылыышкын чергелиг чугаа-соотторны ылангыя чамдык улуг әвес күрүнелерден дыңналып турары шын-на. Ындыг айыылыышкыннарның барымдаалаттынар кандыг-даа үндезини чок деп маңаа медеглеп каарын чөпшәәреп көрүңдер. Совет чазакты ап көөрге, өске күрүнелериниң эрге-ажыктарынга шуут хамааржып турар айтырыгларны ук күрүнелериниң артынга, олар чок черге дугуржуп алыр дәәр бодал аңаа кажан-даа турбаан болгаш турбас-даа. Бистиң санап турарывыс-биле алырга, өске күрүнелериниң күсели-биле кандыг-бир чангыс талаланчак ажыкты чедип алыр дәән кандыг-даа оралдажыышкыннар ам чыылдырар деп турар чөвүлел хуралдың сорулгаларынга черле таарышпас ийик, ол чөвүлел хуралдың түннелдери бүгү ниити тайбынга болгаш ындыг болганда, улуг болгаш биче бүгү-ле күрүнелерге ажыктыг болган турар ужурлуг.

Кэмп Девидке президент Эйзенхауэр биле мәән, а ол ышкаш эрткен чылдың эгезинде Великобританияның премьер-министри Макмилланның Москвага чоруп турганының үезинде ооң-биле аравыска болган ужуражыышкыннар, ажыт-чажыт чок болгаш дыка ажыктыг болган беседалар болза бедик деннелге моон соңгаар болур чугаалажыышкыннаргa-даа боттуг байдалдың, ажыт-чажыт чок чоруктун болгаш кады ажылдажылганын ёзузу колдаар деп идегәәринiн үндезин барымдаазын берип турар. Күрүнелериниң удуртукчу ажылдакчыларының аразында хуу-да харылзажылга холбаалар болза тургустунган байдалдарда күрүнелер аразында харылзааларны экижидериниң база улустар аразының шиитпирлеттинмәән айтырыгларынга дугуржуушкунну чедип алырының эн-не боттуг болгаш таарымчалыг аргазы болур деп чүвени сөөлгү үениң дуржулгазы бүрүн бадыткаан.

Францияның президентизи де Голльдуң чалаанын ёзугаар ийи ай эртерге Францияга баар деп турар мен. Гитлерлиг фашизмге удур ниити демиселге бистиң эвилелчивис улуг француз улустуң амыдыралы-биле болгаш чедиишкиннери-биле таныжары биске ажык магаданчыг болур. Францияга, делегейниң культуразының, эртеминиң болгаш техниказының хөгжүлдезинче аажок улуг салыышкынны киргген француз улуска хамаарыштыр ынакшылдың сеткил сагыжы бистиң чүртүвүста төөгүде-ле тургустунган. Францияга ам мәән баар чоруум болгаш президент де Голль-биле чугаалажыышкыннарым совет-француз харылзааларны экижидериниң талазынга-даа, делегей байдалын улам ыңай кадыкшыдарының херәәнге-даа ниитизи-биле чогумчалыг түннелдерге чедирер дәәрзинге идегеп болур. Генерал де Голльду Францияның аштырыышкынга таварышкан болгаш гитлержи шериглерге әжелеттирген турган үезинде улуг эрес-дидим чорукту кылган кижи кылдыр бистиң чүртүвүс билип турар. Хөй-хөй күрүне ажылдакчылары ынчаарда Францияның эрге-ажыктарынга өскерликчи бооп, әжелекчилер-биле кады ажылдажырынче кирген турган белгай. Генерал де Голль ол аар-берге чылдарда әжелекчилериниң дарлалындан Францияны хостаары дәәш ооң ат-алдары дәәш демиселди чорудуп турган.

Бо чылдың июнь айда бистиң чүртүвүска харыы аянчорук кылып чедип келир президент Эйзенхауэр-биле ынчан болур ужуражыышкыннардан дыка хөй түүлду әреп болур. Совет Эвилели-биле АКШ-тың аразында бот-боттарынга идегежир харылзааларга бистиң Кэмп Девидке боттарыныстың күжениишкиннеривисти салганывыс ол чаагай херек Москвага чедиишкинниг уламчылаар деп чүвеге Совет чазак идегеп турар.

Дээди Советтиң бо сессиязының ажылы доозулган соонда Индияже республиканың президентизиниң чалаанын ёзугаар чаагай күзел-соруктун аян-чоруун кылып, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы К. Е. Ворошилов чоруптар болгаш ол-ла үеде Индияның чазааның чалаанын ёзугаар ол чүртче аян-чорук кылып ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Ф. Р. Козлов болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Е. А. Фурцева чоруур деп турар. Ол төләәлер Непальдың хаанының болгаш чазааның сеткил ханыышкын-биле хүләәп алдынган чалалгазын ёзугаар ол чүртка база баар.

Бистер белза ол аян-чоруктар Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының аразында, Совет Эвилелиниң болгаш Непальдың улустарының аразында найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга дузалаар, бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынга дөгүм болур деп сонгаан турар бис.

Индонезия республиканың президентизи болгаш премьер-Министри Сукарнонуң чалаанын ёзугаар удавас Индонезияже мәән база аян-чорук кылып баарымны силер билир болгай силер.

Бистиң чүртүвүска бисти каттыштырып турар дыка хөй ниити айтырыглар бар болганда ол аян-чоруктарга бис улуг ынаныштарны салып турар бис. Ол болза тайбынны улам быжыдар дәәш демиселдиң, колонизаторларның тергиндеринге удур демиселдиң айтырыглары, боттарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун чедип алган күрүнелериниң экономиктиг болгаш политиктиг хамаарышпас чоруун улам ыңай быжыглаарының айтырыглары-дыр.

Индонезияже баар орук аайы-биле аалдаарын чалаан Индияның премьер-министри Нерунуң чалалгазын алган бис. Дээрги Неру-биле болгаш Индия күрүнениң өске-даа ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннар тайбынның база бистиң чүртүвүстүң аразында найыралдыг харылзааларны быжыдарының херәәнге ажыктыг бараан болур деп санап турар болганывыста, бистер ол чалалганы күзелдиивис-биле хүләәп алган бис. Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының аразында эки харылзаалар өзүп быжыгып турар. Дээрги Неру-биле бистиң аравыста хуула кончуг эки харылзаалар бар. Аңаа аалдап баары болгаш чаа ужуражыышкыннар, санал-онал солчуушкуну бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынга дөгүм болур.

Ам болур чоруктарның үезинде Афганистанга база баарын дугайтыр Афганистанның хаанын мындаагылар Захир Шахтың болгаш чазааның чалалгазын Совет чазак база алган. Бис ол чалалганы сеткил ханыышкын-биле хүләәп алган бис. Аразында найыралдыг харылзаалар тургустунган болгаш чедиишкинниг хөгжүп турар бистиң шуут кожавыс — Афганистанның хаанын-биле болгаш чазаа-биле санал-оналды солчур төләәде, Кабулга доктаары чүүлдүг деп санаар мен.

Индонезияже баары-биле холбаштыр Бирмага база баарын күзәән Бирма Эвилелиниң чазааның чалалгазы алдынган. Ол эвилең чалалганы ажыглаары болгаш ол чүртка база катап баары мөңгә өөрүнчүг-дүр. Бирмага баар чорук, ооң чазааның удуртукчулары-биле санал-онал солчуру советбирма эки харылзааларның улам ыңай хөгжүүрүнге, тайбың херәән быжыглаарынга ажыктыг болур деп бодап турар мен.

Февраль айда Совет Эвилелинге моорлап келир Итали республиканың президентизи Гронки-биле ужуражырынга база белеткеп турар бис. Итали республиканың президентизи-биле ужуражыышкыннар болгаш беседалар Италия биле Совет Эвилелиниң аразында харылзааларны улам ыңай экижидериниң херәәнге болгаш бистиң чүртүвүстүң улустарының аразынга чоокшулажыышкынга бараан болур, ол чорук тайбынның херәән быжыглаарынга база-ла дөгүм болур деп идегеп турар бис.

Сөөлгү үениң дургузунда делегей амыдыралында улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга чаагай салдарлыг угланыышкын чүткүлдер бар бооп турар. Оонбиле кады күрүнелериниң аразында харылзааларда чымчаашкынга-даа, Чөөн чүктүн болгаш Барыын чүктүн күрүнелер удуртукчуларының хууда харылзаа-холбааларынга-даа таарышпайн турар салдарлыг күштер Барыын чүктүн эң улуг чүрттарында, хамыктың мурнунда НАТО-нуң чүрттарында ам-даа хөделбишаан турарын көрбейн барып болбас. Байыырынче чазыйлап сундугар чорук империалистиг билдингир бөлүктерни эңдере чепсегленишкинни уламчылаарынче болгаш «соок дайынның» байдалын хевәәр арттырарынче албадап турар. Ол бөлүктериниң салдары әлүүн улуг, олар чамдык таварылгаларда улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунун кошкаарынга хора чедирип болур.

Боттарының эрге-ажыктарын эңдере чепсегленишкинниң политиказы-биле холбаштырып алган политиктиг ажылдакчылар улустар аразының дүшкүүрлүг чоруунун кошкаарындан коргуп, ол кошкаашкынны херек кырында факт болдурар дугайын бодаар-даа хөңнү чок бооп турарлар.

Чижек кылдыр, Нью-Йорк Штаттың губернатору сураглыг америк миллиардер Рокфеллерниң, АКШ-тың шаандакы президентизи чораан Трумэнниң болгаш мурнунда күрүне секретары чораан Ачесоннуң медеглеттерiн айтып болур. Шак ол үш ожук дажы, харын чүгле ол үш әвес-ле болгай, делегей айтырыгларының талазы-биле Кэмп Девидке хүләәп алдынган совет-америк дыңнадыгда илерәән турштардан дыка ырак туруштарда хөделип үнүп турар. Ындыг медилиг медеглелдер болза «соок дайынның» бир хепке куткан мәйыкчыгаштары бооп турар. Ол чорукту — эргидеги президент Трумэн — ооң эргидеги күрүне секретары Ачесон олар кайызы-даа «эргидеги» кижилер болганда «күш дөгәәрiниң» эргидеги, ам хоозурап буураан политиказындан, «келенишкиниң болгаш тооп көрбезиниң» политиказындан, «дайынның кес кыдыынга тендиңнәәриниң» политиказындан черле адырлып, чарлып шыдавас апарганы-биле кандыг-бир хире-чергеге тайылбырлап болур боор. Каттышкан Штаттарның политиктиг амыдыралынга салдарлыг болурун чедип алыр дәәш чүткүп чоруур өске ажылдакчылар Трумэнниң болгаш Ачесоннуң изин базып чоруурун оралдажып турарлар. «Соок дайын» политиказының изин сүрери кандыг-даа эки чүвеге чедирбес дәәрзи кымга билдинмес боор.

«Соок дайынның» талалакчылары бирде бир, бирде өске черлерге чүве чугаалап тургаш, боттарының үнүнүн аянын хөөн киирип ап турарлар. Олар боттарының кылган чугааларынга «коммунизм кыжаныы» деп чүве-биле бүгүдени сүртетпишаан, «соок дайынның» өрги аянын үзадыр кумзаттап ырлажып турарлар. Ынчалза-даа ол мегечи хоозун аян тудуушкуну тайбынче чүткүп турар улустарның хөөнүн шагда-ла кагган болгаш кылын хайныктырып турар.

АКШ-тың хөй-ниити бөлүктериниң хөөннеринде өскерилге, ылангыя Н. Рокфеллериң соңгулда бүдүүзүнге холбаштыр чоокта чаа чуртка эргип чоруп турганының үезинде көргүстүнген. Күрүнелер аразында харылзааларга дүшкүүрлүг чорук улуг чидигленишкинге четкен турган ындыг үелерже дедир әәрiн, улустар аразының байдалының эгелеп келген чылыгыышкынынга удурланыштыр «соок дайынның» хөөнүн база катап күштелдирерiн соңгукчулар мурнунга бодунуң чугааларынга ол оралдашкан. Чү болганыл ынчаш? Рокфеллер ышкаш миллиардерлерни болгаш «соок дайынның» сөгүрүкчүлерiн дыңнаар дәәш кәәп турар американнарга ол анчыг шуугаазынныг нота оларга таарымча чок болган ышкажыл.

Президент дүжүлгезиниң орнун әәлептер дәәш Рокфеллер «соок дайынның» аңдын мунуп алгаш, Ак бажыңче кире халды бәәрiн шуут күзәән. Ынчалзажок ол аңт будуруй берген, ынчангаш ол аңт ону угбас болгаш ол аңт-биле Ак бажыңга ам чедип болбас деп чүвени Рокфеллер билип каан. Оон ужурунда президент албан-дужаалга бодунуң кандидатуразын депшитпес деп шиитпирни хүләәп алганын ол баш бурунгаар медеглаан. Ындыг болза-даа ол базым чүгле кажар булгамык черук болуп болур.

Ол «соок дайындан» ойталаашкын әвес, боо-чепсекти хураар болгаш бодунуң күжениишкинiн улустар аразының кады ажылдажылгазынга ажыктыг кылдыр угландырар дәәни ол әвес болбайн аан. Империалистер «соок дайын» талалакчыларының күштерiн база катап мөөңнәәрiн оралдажыр апаары тодаргай. Тайбынга ынакшылдыг кижилер серемчилелдиг болур болгаш тайбынны быжыглаары дәәш демиселди кошкатпас ужурлуг. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерiн хевәәр артырарын чедип ап турар кижилерни, ындыг политика-биле кижи төрелгетенге халдавырлыг айыылдың аргазы-биле бодунуң хуузунда чаагай чоруун болгаш эрге-дужаал чедип алырын күзәәр кижилерни улам шиитпирлиг сойгалап илередир херек.

Делегейниң чаа дайыны эң-не үрегдәәшкинниг уржуктарга чедирип болурун АКШ-та кым-бир кижи билбейн турарын бүзүрәәри берге. Бир әвес олар чаа дайынны кыпсып үндүрүптер болза, миллион-миллион харын-даа миллиард-миллиард-даа долларлар агресчилерни чылча шавыышкындан камгалап шыдавас.

«Соок дайынны» үргүлчүләәри дәәш бөгүн алгыржып турар АКШ-та болгаш база НАТО-нуң өске-даа чурттарында бөлүктер «соок дайынның» ол-ла политиказы-биле төрүттүнген чөрүлдәәлерге тутсуп чирткен болуп турар. Ол бөлүктер бир талазында, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерiнге сонуургалдыг, чүгле дәәрге ол оларга ажык-кончаа берип турар. Өске талазында, боо-чепсектерни эңдере бүдүрери дайынның айыылын чидиглендирер, а боо-чепсектерни эңдере бүдүрерiнге шиңгәәдип алганы ажык-кончааларын киириштирбишаан оларның бүгү байлаа дайынның одунга өрттенип каар дәәрзин олар билбейн барып шыдавастар. Бирде улустар аразының кады ажылдажылгазынче, бирде күрүнелер аразында харылзааларны чидиглендиреринче хөөннер үнүп келгилеп турар капиталистиг күрүнелериниң политиказында чамдык чөрүшкек илерәәшкиннер оортан үнүп турар.

Амгы үеде ындыг чөрүшкек хөөннериниң илерәәшкининиң чижектериниң бирәәзи болза, атомнуг болгаш водородтуг чепсектериниң шенелделерiн соксадыр дугайында айтырыгда АКШ-тың чазааның әәлеп турар туружу болур.

Атомнуг болгаш водородтуг чепсектериниң шенелде чазылдырыгларын соксадыр дугайында Женевада чугаалажыышкыннар ядролуг чепсектиг болуп турар күрүнелер болур Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англияның аразында әлүүн үр үеде — бир чыл ажыг болуп турары билдингир болгай. Ол сорулганың чугулазы бүгүдеге билдингир. Ол чугаалажыышкыннар бурунгаар оожум шимчеп турар болза-даа Женева чугаалажыышкыннары чоруп турда шенелделерни соксадыр дугайында керәәлер чарарын чиигедип турар чогуур таарымчалыг түннелдер чедип алдынган дәәрзинге удурланыр болза, шын әвес апаар ийик.

Чугаалажыышкыннарда киржип турар күрүнелериниң тустус бүрүзүнүң эки-тура-биле хүләәп алганы—ядролуг шенелделерни моон соңгаар чорударындан дадагалзаар деп шиитпирлерни хүләәп алганы бо байдалдарда бүгү делегейниң улустарынга эки, сергедикчи демдек болур. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектериниң экспериментальдыг чазылдырыглары делегейде ам бир чыл ажыг үе иштинде кайда-даа чоруттунмайн турар. Бо өөрүнчүг факт болза, бар болуп турар байдалды улустар аразының чогуур керәәзин эң чоокку үеде чарары-биле быжыглап ап болдунар болгаш ядролуг шенелделер кажан кезәәде узуткаттынган турар деп идегелди улустарга сиңниктирген.

Ынчалзажок АКШ-тың президентизи дәәрги Эйзенхауэр эрткен чылдың декабрь 29-та медеглел кылып чүве чугаалаан, оон билдинип турары болза, 1959 чылдың декабрь 31-ниң соонда ядролуг чепсекти шенәәринге хуусаа узадылгазындан АКШ бодун хостуг деп санап турар. Ынчаарга ол дугайын баш бурунгаар дыңнатпайн тургаш, АКШ шенелделер кылырынче эгелеп кирбес деп президентиниң медеглелинде чугаалап турар болза-даа оон медеглели болза, Каттышкан Штаттар ам кандыг-даа үеде ядролуг чазылдырыгларны катап кылып болур дәәрзин илередип турары тодаргай ышкажыл.

АКШ-тың чазааның ол шиитпириниң дугайында дыңнадыы делегейниң барык бүгү-ле чурттарынга әлдепсиниишкинни болгаш дүвүрәәзинни болдурган.

Бир әвес амгы байдалда күрүнелериниң кайы бирәәзи ядролуг чепсектиң шенелдезин катап әгеләәр болза оон уржуктарын бодаары берге әвес. Ындыг чепсектиг өске күрүнелер ол-ла орукка турар ужурга таваржыр апаар ийик. Кандыг-даа күчүлүг ядролуг чепсектиң чүнүн биле-даа кызыгаарлаттынмаан эңдере шенелдезин кандыг-даа байдалдарда катап эгеләәринге идиг бердинген турар ийик. Ядролуг чепсектин шенелдезин баштай эгелүүн чазак улустарның мурнунга аар харыысалганы бодунга алыр ийик.

Үш күрүнениң кайы бирәәзиниң ядролуг чепсекти шенәәрин катап эгеләәр дәәр шиитпири Каттышкан Нациялар Организациязының бүгү кежигүннериниң мурнунга ооң хүләәп алганы хүләәлге-биле дүжүрү берге болур ийик. КНО-нуң Кол Ассамблеязының чоокта чаа доозулган сессиязы улустарның күзел-соруун илеретпишаан, дугуржулга кылырын дүргедедир, база ядролуг чепсектин шенелдезин катап эгелевес дәәш улам улуг күжениишкиннер салырынче ядролуг чепсектер шенелделерiн соксадыр талазы-биле Женева чугаалажыышкыннарының киржикчилерiн бир эпсеткилдиг кыйгырган болгай. Ол кыйгырыг дәәш Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның төләәлери бадылааннар.

Маңаа холбаштыр шенелделерни соксадыр дугайында керәәни ажылдап кылырын эң чоокку үе иштинде доозарынга эң-не таарымчалыг байдалдарны хандырар сорулга-биле Совет чазак бир әвес атомнуг болгаш водородтуг чепсектиң шенелделерiн барыын талакы күрүнелер эгелевес болза экспериментальдыг ядролуг чазылдырыгларны Совет Эвилелиниң катап эгелевес деп бодунга алган хүләәлгезин моон соңгаар-даа барымдаалаар деп база катап чугаалаксап тур мен.

(Уланчызы 3-кү арында).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алырының перспективазы сөөлгү үеде баксыраан хире деп АКШ-тың президентизиниң медеглелинде чугаалап турар. Ындыг үнелээшкин-биле чөпшээрежири биске берге дээрзин ажыы-биле чугаалаар ужурлуг мен. Үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң чөвүлел хуралы, мээң чугаалаанымы ышкаш, ындыг дугуржулганы белеткээр талазы-биле биче эвес ажылды чоруткан болгай. Мурнунда боттуг чөрүлдээлер болуп турган үш айтырыгларны шиитпирлээр дугайында—Контроль комиссиянның составының, контроль албан черлериниң ажылдакчыларын четчелээриниң болгаш бюджет база сан-хөө айтырыгларының талазы-биле Контроль комиссиядан шиитпирлер хүлээп алырының чурумунуң дугайында чаа саналдарны Совет Эвилели Женева чөвүлел хуралынга көөрү-биле чоокта чаа киирген. Барыын талакы күрүнелерниң туружунга уткуштур базым кылып турар Совет Эвилелиниң ол саналдары Женева чөвүлел хуралының ажылы моон соңгаар депшилгелиг болурунга арганы ажыдып турар.

Президент Эйзенхауэрниң медеглелинде ядролуг чепсекти шенээрин соксадыр дугайында дугуржулга кылырынга чүткүлдүү өскерлиш чок хөөн бодалы-биле чугаалажыышкыннарны Американың Каттышкан Штаттары катап чорудар деп чугаалап турар кезээн бис сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис.

Совет Эвилели кандыгыл дизе, Женева чөвүлел хуралынга чугаалажыышкыннар чоруп турда үнүп турган мооңдактарны ажып эртеринге орукту моон-даа ынай ол дилеп тывар, ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин мөңге үеде соксадыр дугайында керээге дүрген ат салырын чоокку үеде чедип алыр дээш бүгү күженишкинин салыр. Бир эвес бүгү киржикчилер дугуржулгаже чүткүүр болза, аңаа болдунар аргалар ам бар деп санап турар бис.

Чер адаанга чазылдырыышкыннарны кандыг-даа приборлар илередип шыдавас кылыр оларны чажырып болур деп АКШ-тың албан төлөлекчилери сөөлгү үеде медеглеп турар. Ядролуг чепсектиң чер адааның бүгү чазылдырыышкыннары илереттинген туруп болур дээрзинге шуут бүзүрелди чамдыкта амгы үениң техниказы бербейн турар дийик; ядролуг чепсектиң чер адаанга чазылдырыышкынын чер шимчээшкининден, вулкан хевирлиг частыышкыннардан ылгаары чамдыкта чиик эвес-даа дийик. Ынчалза-даа бир эвес чогуур дугуржулгага ат салдынар болза, ону бүгү талалар ак-сеткилдиг күүседир ужурлуг болбайн канчаар. Ол чорук бүгү делегейниң улустарынга дыка улуг ажыктыг болур. Ядролуг чепсектиң чер адаанга, суг иштинге болгаш агаарга бүгү чазылдырыышкыннары соксаттынар. Радиоактивтиг доозуннар-биле агаар хораннанмазын деп бүзүрелди кижилер алыр. Ол үеде бүгү ядролуг чазылдырыышкыннарны шуут ылап болгаш бүрүнү-биле билип демдеглеп алыр дээр магадылал бөгүн безин ам чок болза, шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулга кылыры ол дугуржулганың киржикчилеринге улуг хүлээлгелерни онаар апаар. Ынчангаш ындыг дугуржулганы шуптузу шыңгыы сагыыр апаар деп чүве билдингир. Бир эвес кандыг-бир тала бодунга алган хүлээлгелерин үрээр болза, ындыг үрээшкиниң эгелекчилери боттарын бужартадыр, оларны бүгү делегейниң улустары каргаар.

Ядролуг чазылдырыышкыннарны чыл ажыг үеде кылбайн турарын чугаалаан болгай мен, ынчаарга ону делегей дугуржулгазы чокка-ла тала бүрүзү эки-тура-биле хүлээп алган хүлээлгелеринге үнелеп, чазылдырыышкыннарны чер адаанга катап чорудар дээн дээре эвес арга-дыр. Бир эвес олар ядролуг чепсекти агаарга, чер кырынга, чер адаанга азы суг иштинге шенээрин катап чорударын күзээр болза, ындыг базымны агартырынга ёзу барымдаалаан чылдагааннар дилевейн, а ол дугайын ажыыбиле чугаалазыннар.

Ядролуг чепсектиң шенелдезиниң бүгү хевирлерин агаарга, чер кырынга, чер адаанга болгаш суг иштинге соксадыры эргежок чугула дээрзинге Совет Эвилели быжыы-биле туржуп турарын база катап демдеглексеп тур бис. Бир эвес шенелделерни чүгле агаарга соксадыр дугайында шиитпир хүлээп алыр болза, ол дээрге шенелделерни бүрүнү-биле соксадырынга улустарның идегелин кошкадыр дээни ол болур ийик. Бүгү делегейге быжыг болгаш идегелдиг тайбың хандыртынган турзун дээш улустар чепсегленишкинни бүрүн дүжүрерин, бүгү армияларны тарадырын, ядролуг чепсекти бүрүн хоругдаарын чедип алырын күзеп турар.

Улустар аразының байдалы өскерилген, социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелериниң аразында деңзигүүрге үндезин эргилде болган дээрзин медереп билир чорук Барыын таланың чурттарында улам калбаа-биле нептереп турар. Чөөн чүк-биле Барыын чүктүң аразында харылзааларның бүдүш байдалының болгаш перспективаларының дугайында чыл-чылы-биле тургустунуп келген хоочураан бодалдарның чамдык бустуушкуннары чогум-на ол чурттарда болуп турар дээрзи, ылангыя АКШ-та билдинип турар. Күрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларның хөй санныг чугаалары ол темага хамааржып турар. Тускай тургускан, чижээ, АКШ-тың сенадының чанында комиссиялар, барыын талакы чурттарның даштыкы политиказының моон соңгаргы оруктарының дугайында улуг хемчээлдиг шинчилел ажылдарын парлап турар.

«Күш дөгээрениң» шаандагы угланылышкынының кеди чогун амыдырал шагда-ла көргүзүшкен турбуже, Совет Эвилели-биле социалистиг өске-даа чурттар-биле тайбыңның база ак-сеткилдиг кады ажылдажылганың ёзулуг политиказының эргежок чугулазы ам-даа хүлээп көрбейн турар ындыг политиктер Барыын чүкте ам-даа эвээш эвес.

Чүвениң кедизин бодаар күрүне ажылдакчылары, хөрепгиттеннер, америк интеллигенцияның төлөлекчилери, ажылчыннар болгаш фермерлер дугайын чугаалаваска-да, чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрериң үргүлчүлээрин эвес, нервилерни улам дүүредип тенидерин эвес, ыржым шөлээн чорукту болгаш тайбыңны күзеп турарын АКШ-ка чоруп турган, бүзүреп көрген бис. Амгы үениң техниказының кайы хире аргалыын илередип көргүскен совет эдеринчилерни болгаш космиктиг ракеталарны салып үндүрген соонда АКШ ам, өске кандыг-даа чуртка бодааргa дайын талазы-биле шоолуг камгалал чок дээр дугайты ол факт америк улустуң медерелинде быжыы-биле киргеи. Ындыг сөстер-биле кымбир кижини көргүдар бодап турар-дыр деп менээ кым-даа каразывас боор деп бодай-дыр мен. Ындыг эвес, чүвениң боттуг байдалы ындыг-дыр, ону чүгле бистер ынчалдыр үнелеп турар эвес, харын барыын талакы чурттарның, ооң иштинде АКШ-тың бодунуң күрүне ажылдакчылары база ынчаар үнелеп турар. Тайбың кожа-хелбээ турарының, чепсегленишкинни дүжүрериниң эргежок чугулазының дугайын АКШ-ка кандыг-даа дыңнакчыларның мурнунга чугаалап турувуста, бистиң ол чугааларывысты американнар кая-даа чүгле билип көрүүшкүн-биле эвес, харын онза эки үнелээшкин болгаш түүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан деп чугаалаар ийик мен.

АКШ-та, Англияда, Францияда, Италияда болгаш өске-даа чурттарда калбак улус массаларының бодалы ам мындыг, чүл дээрге «соок дайынның» политиказындан ам-даа халбактанып турар бөлүктер безин чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш тайбың кожа-хелбээ турарының идеяларынга ажыыбиле удурланып шыдавас болуп турар. Ынчангаш олар амгы үе-чадада байдалга таарыштынып ап, күштерин мөөнпеп, өптуг аргаларны ажыглап, шырыңмалаттынарын орадлажып турарлар. Ынчалза-даа оларның туруштары божаңнаан, улустарның тайбыңче чүге-даа аштырбас чүткүлүнүң мурнунга таваржып келгеш оларның күштери кошкап турар. Бистиң сорулгавыс—«соок дайынның» талалакчыларын бөшкалаар, делегейниң хөй-ниитизиниң караанга көзүлдүрле бужартадып сойгалаар төлээде, оларны сокканының кырынга улам күштүг согуушкунну моғаг чок таварыштырары болур. Ол чаагай херекке бистиң эң чедингир чепсээвис болза, «соок дайынның» эниргиже-биле удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны ажылдап кылып база чазакка чугаалажып тура, контроль дугайты бистиң өөрүвүстүң туруш бодалдарын эки билген болдур бис ийин, ынчангаш барыын талакы күрүнелериниң талазындан болдунгу дег дадагалзаашкыннарны чайладыр болгаш элдерти чугааларга чылдактарны бербес төлээде, мурнунда ышкаш, контроль дугайында саналдарны онза хынамчалыг ажылдап кылган бис. Ынчанымыже, чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле хемчеглерни боттандырарынга четчир ажыктыг контроль совет саналдарда көрдүнмейн турар дээр янзылыг, шыныг байдалдарга дүүшпес, мурнундаагы катаптаашкыннар биске база катап дыңналып турар апарган.

Бир эвес барыын талакы күрүнелер чепсегленишкиннерни дүжүрер дээш ажыктыг контрольду херек кырынга хандырары-биле сагыш салып турар чүве болза, бистиң туруш бодалывыс база ындыг чүве болганда, бис ону байырлап көөр бис. Совет Эвилели чепсегленишкинни дүжүрериниң делегейниң шыңгыы контролю дээш туржуп турар. Чепсегленишкинни дүжүрерин боттандырар талазы-биле хүлээлгелерни чаңгыс-даа тала үревес дугайты быжыг бүзүрелди берип болгу дег, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында ындыг дугуржулга дээш Совет Эвилели демисежип турар. Чепсегленишкинни дүжүрериниң тодаргай үе-чадаларынга дүгжүр ужурлуг чепсегленишкинни дүжүрериниң делегей талазы-биле боттуг контролюн тургузарын бистиң саналдарывыс көрүп турары билдингир.

Бир эвес барыын талакы күрүнелер чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулганы узамдыктырар, а ооң соонда үзер дээш шаптыкмоондак кылырынга контроль дугайты элдерти чугааларны ийдип үндүрүп турар чүве болза, ол чорук чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринге идегелди үрээр болгаш чүгле улустарның ханы элдепсинишкинин болдурып болур.

Чепсегленишкинни дүжүрери капиталистиг чурттарның экономиказынга аар уржуктар-биле кыжанып турар дээр янзылыг кылдыр Барыын чүкте чамдык кижилер бадыткап турар. Бир эвес бомбаларны, пушкаларны, суг адаанның хемелерин болгаш үрегдээшкиннің өске-даа чепсектерин өүдүрериң соксадыр болза, хоозураашкын болу бээр, чүс-чүс муң кижилер ажыл чок артып калыр болгаш амыдыраар хөрепгилерин оскунар эвес ирги бе деп чугаалап турарлар. Экономиканың хөгжүлдезин дайын белеткелиниң эрге-ажыктарынга чаңыртырындан өскээр бодавас кижилер чүгле ынча деп болур. Ындыг янзылыг бадыткалдар дугайын бети дээрге-ле мырыцай үндезин чок деп чугаалап болур. Американың садыг, үлетпүр бөлүктериниң хөй-хөй төлээлекчилери-биле чугаалашкан мен, олар бо айтырыгта хамаарыштыр ындыг мунгак бодалды барымдаалавайн турар болгаш тайбың продукцияны бүдүреринче бүгү экономиканы шилчидериниң сорулгазын АКШ-тың үлетпүрү черле шиитпирлеп шыдаар дээрзинге бүзүрелдиглер.

Бүдүрүкчү күүлерни тайбың продукцияны белеткээринче шилчидип киирери чондан хавырып ап турар үндүрүглерни дыка кызырарынга, иштики рыноктуң хемчээлин улгаттырарынга болгаш ооң-биле чергелештир, чырыдыышкынның, кадык камгалалдың база социал-хандырылганың хереглелдеринге хөй хөрепгилерни чарыгдаар арганы бээр дээрзин маназр барымдаалар херек кырында чок бе, ынчаш. А экономиктиг ажыктыг чорукка дөмейлежир чүзү-даа чок бодалдарга албадаттырган өжегээн кызыгаарлаашкыннардан хосталган даштыкы садыгның аргалары дыка улуг хемчээлге калбарбас деп бе, ынчаш? Боо-чепсекти эвес, а тайбың эт-херекселдериниң күүлдерин хереглеп турар чурттар өртемчей кырында чеже болбаа дег деп!

Чепсегленишкинни дүжүрерге даштыкы рынокларга тайбың продукциниң саарлыр аргалары хемчээл чокка өзер ийик, тайбың садыгларынны хөгжүдеринге эң-не калбак перспективалар ажыттынган турар ийик дээрзинге чигзинишкин турбас.

Чепсегленишкинни дүжүрери кандыг-бир чаңгыс күрүнеге азы күрүнелерниң чаңгыс бөлүүнге ажыктыг эвес, харын бүгү чурттарга, бүгү улустарга быжыг тайбыңче болгаш экономиканы хөгжүдеринче орукту ажыдып турар.

Совет Эвилели чепсегленишкинни дүжүреринің айтырының шиитпирлээринче бодунуң күткүлүн чүгле сөс-биле эвес, харын ажыл-херектери-биле көргүскен. Делегейниң ийги дайыны доозулган сөөлүнде дораан-на Чепсектиг Күштерден шериглерни калбаа-биле халаарын чоруткан. Өске күрүнелериниң девискээринде бодунуң шериг баазаларын Совет Эвилели ооң дараазында чылдарда бүрүн узуткаан.

Совет Эвилели ооң-даа хөй күүлдерни кылган. Эңдере чепсегленишкинни соксадырынче күткүвүшаан, база чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле практиктиг базымнарны боттандырарына дүрген кирер дээш бистиң чурттувус бодунуң Чепсектиг Күштериниң улам ыңайгы кызырыышкынын боттандырган. Совет Эвилели чааскаан сөөлгү дөрт чылдарда Чепсектиг Күштериниң чаңгыс талалап ниитизи-биле 2 миллион 140 муң кижини кызырганы билдингир болгай. Румын Улус Республикадан совет шериглерни үндүрген, күштүг болуп туруп турар дугуржулгаларга дүүштүр Герман Демократтыг Республикада, Польша Улус Республикада болгаш Венгр Улус Республикада туруп турар бистиң шериглеривистиң саны дыка кызырылган.

Сөөлгү 30 ажыг чылдарның дургузунда бистиң Чепсектиг Күштеривистиң сан составының канчаар өскерилгениниң дугайын Дээди Советтиң депутаттарынга илеткээрин күзеп тур мен.

Хамааты дайын доозулганының сөөлүнде Совет чазак армияның кол составын демобилизастаан болгаш ону эде организастаарын чоруткан. Ооң түңнелинде 1927 чылга чедир Кызыл Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүрээлеңинге 586 муң кижи турган. Бо чорук ол үениң делегей байдалының негелделери-биле чогуур хире-чергеги-биле тодараттынып турган.

Ыракты Чөөн чүкке япон империализмниң агрессиязы болгаш Германияга фашизмниң эрге-чагыргага киргени бистиң Чепсектиг Күштеривистиң санын көвүдедириниң чылдагааны болган, ооң санын 1937 чылда 1 миллион 433 муң кижи чедирген турган.

Ооң соонда гитлерлиг Германияның талазындан Совет Эвилелинче халдаашкынның айылын шуут тургускан делегейниң эгелээн ийги дайыны-биле хөлбаштыр бистиң Чепсектиг Күштеривисти база улам көвүдеткен болгаш 1941 чылда ооң саны 4 миллион 207 муң кижи четкен.

Гитлержи Германияның Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдааны болгаш дөрт чыл үргүлчүлээн хан төгүүшкүнүг дайын 1945 чылдың майда бистиң Чепсектиг Күштеривисти 11 миллион 365 муң кижи чедир көвүдедиринче бисти албадаан.

Дайын доозулганының соонда дораан-на чоруткан халаштырылганың түңнелинде 1948 чылда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң саны 2 миллион 874 муң кижи чедир кызыруттынган. Барыын талакы күрүнелер база тайбынны болгаш найралды камгалаарының идеяларын улургулга болдурар, антигитлержи коалицияның чурттарының аразында тургустунган харылзаа байдалдар быжыгар боор дээрзинге идегевишаан, Совет Эвилели бодунуң Чепсектиг Күштерин дыка кызырган. Ынчалза-даа бистиң идегелдеривис бадыткаттынмайн барган. Барыын чүкке НАТО-нуң агрессчи блогунуң тургустунганының, ол үеде биске чок турган атомнуг бомба-биле коргудуушкунуң түңнелинде Совет Эвилели өнүкчеңгээлер болган таварылгада камгалалды быжыглаарының эрге-ажыктарын барымдаалаан, шериглериниң саның көвүдедир ужурга таварышкан, оларның саны 1955 чылда 5 миллион 763 муң кижи болган.

1955—1958 чылдарның үезинде Чепсектиг Күштерден 2 миллион 140 муң кижини кызырган деп девин-не илеткээн болгай мен, ынчангаш ам олар бодунуң составында 3 миллион 623 муң кижиге санаттынып турар.

Сөөлгү оң чылдарның дургузунда Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштериниң байдалының дугайында сан-медээлер ындыг-дыр.

Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштерин кызырар дугайында чаа санал

Эштер депутаттар! Бөгүн Совет чазак ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин база дагын улуу-биле кызырар дугайында саналды Дээди Советке көөрү-биле киирип турар. Чепсектиг Күштериниң бөгүнгү кызырылганы-биле болгаш онуң Комитединде ийикпе азы делегейниң өске-даа органнарында чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыгларын чугаалажып турарының чорудулгазындан хамаарылга чокка мурнукузу ышкаш чорудары болдунар аргалыг деп санап турар бис.

Бистиң Чепсектиг Күштеривистен ам-даа 1 миллион 200 муң кижини кызырар деп саналды силер көрүп, бадылаар кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирип тур. Бир эвес Дээди Совет ындыг саналды хүлээп алыр чүве болза, бистиң армиявыс болгаш Шериг-Далай Флодувус бодунуң составынга 2 миллион 423 муң кижилиг болур.

Мынчангаш, бистиң Чепсектиг Күштеривистиң сан составы чепсегленишкинни дүжүреринің айтырының 1956 чылда чугаалажып турар үезинде Американың Каттышкан Штаттарының, Англияның болгаш Францияның идип үндүрген саналдарында айытқан ол деңнелден эвээш болур. ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка чепсектиг күштериниң деңнелин кайызынга-даа 2 миллион 500 муң кижи болурун ол саналдарга көрүп турган. Бис ол саналга чөпшээрешкен болгаш бодувустуң талавыстан ону каш удаа идип үндүрүп турган бис, ол болза чепсектиг күштерин кызырарының талазында чүгле баштайгы базым болур деп чүвени барымдаалап турганывыс чаагаар-ла билдингир. Чижээ, 1956 чылдың күзүнүнде КНО-нуң Кол Ассамблеязынга көөрү-биле Совет чазактың киирген саналдарынга ол чурагайларны адап турган бис. Ол үеден бээр үш ажыг чыл эрткен, а бо айтырыгның талазы-биле дугуржуушкун дөмей-ле чедип алдынмайн барган. Ам чепсектиг күштерин элээн куду деңнелге чедир кызырарын чорудар деп саналды киирип турар бис, ынчангаш ону узамдыктырылга чокка, үе-шагның болгаш күштүң артык чарыгдалы чокка, чепсегленишкиннерни дүжүрер дугайында айтырыг дугайты бистиң дугуржукчуларывыс-биле, төнмес-батпас маргылдаалар-биле холбаалыг кылык хайныышкынары чокка боттарывыс кылып турар бис.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга көөрү-биле чазактың киирип турар саналын эштер депутаттар бүгү талалыг чугаалажып көөр, ынчангаш ону кылырда Коммунистиг партияның база Совет чазактың удуртулга болдуруп турар күзел-соруктарын шын билип алыр дээрзинге бүзүрелди илергейлеп турар бис.

Совет хамааты бүрүзү, ылангыя Дээди Советтиң депутаты—улустуң соңгааны кижи, хамыктың мурнунда бодунуң Төрээн чуртунуң айылы чок чоруунуң дугайында, революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаар дугайында, бистиң чуртувуска коммунизмни чедиишкинниг тургузарын хандырар дугайында сагыш салып турар. Ынчангаш киирген саналдар-биле холбаштыр тыптып келир бирги айтырыг—ол дээрге, саналдап турар хемчегни боттандырганының соонда бистиң чуртувустуң камгалал күчүзү четчир болган турар бе?—дээр дугайында айтырыг болур. Бистиң дайзыннарывыс «күш дөгээр политика» деп домактың бодун безин ам-даа архивке дужаавайн турда, күшке күш-биле харылаарының орнунга, черле харын чүүү ужурунда армияны болгаш флотту кызырып, ындыг болганда, чепсегленишкинге чарыгдалдарны кызырып турар бис? Ону канчаар тайылбырлап болурул? Бистиң чуртувустуң айылы чок чоруунга хамаарыштыр чамдык сагыш-амыр чорукту көргүзүп турарывыс ол эвес ийнеи?

Бис бо айтырыгны тодаргай болгаш бүгү талалыг өөренип, шериг кижилер-биле, Кол штаб-биле сүмелешкен болгаш бистиң камгалалывыс бүрүн четчир, ынчангаш бүгү чүвени боттуу-биле барымдаалап турар бис деп чүвени чайгылыш чокка харылап тур бис.

Ол боттуг саналгаларны быжыглаар болгаш ол хире харыысалгалыг шиитпирни хүлээп алыр төлээде, кандыг санмедээлер бар боop турарыл? Ук шиитпир бистиң чуртувустуң камгаланыр аргазынга каража-когаралды чедирбес деп быжыг бүзүрел-биле депутаттар ону хүлээп алган турувус бодунуң Чепсектиг Күштериниң улам ыңайгы кызырыышкынын боттандырган. Совет Эвилели чааскаан сөөлгү дөрт чылдарда Чепсектиг Күштериниң чаңгыс талалап ниитизи-биле 2 миллион 140 муң кижини кызырганы билдингир болгай. Румын Улус Республикадан совет шериглерни үндүрген, күштүг болуп туруп турар дугуржулгаларга дүүштүр Герман Демократтыг Республикада, Польша Улус Республикада болгаш Венгр Улус Республикада туруп турар бистиң шериглеривистиң саны дыка кызырылган.

Сөөлгү 30 ажыг чылдарның дургузунда бистиң Чепсектиг Күштеривистиң сан составының канчаар өскерилгениниң дугайын Дээди Советтиң депутаттарынга илеткээрин күзеп тур мен.

Хамааты дайын доозулганының сөөлүнде Совет чазак армияның кол составын демобилизастаан болгаш ону эде организастаарын чоруткан. Ооң түңнелинде 1927 чылга чедир Кызыл Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүрээлеңинге 586 муң кижи турган. Бо чорук ол үениң делегей байдалының негелделери-биле чогуур хире-чергеги-биле тодараттынып турган.

Ыракты Чөөн чүкке япон империализмниң агрессиязы болгаш Германияга фашизмниң эрге-чагыргага киргени бистиң Чепсектиг Күштеривистиң санын көвүдедириниң чылдагааны болган, ооң санын 1937 чылда 1 миллион 433 муң кижи чедирген турган.

Ооң соонда гитлерлиг Германияның талазындан Совет Эвилелинче халдаашкынның айылын шуут тургускан делегейниң эгелээн ийги дайыны-биле хөлбаштыр бистиң Чепсектиг Күштеривисти база улам көвүдеткен болгаш 1941 чылда ооң саны 4 миллион 207 муң кижи четкен.

Гитлержи Германияның Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдааны болгаш дөрт чыл үргүлчүлээн хан төгүүшкүнүг дайын 1945 чылдың майда бистиң Чепсектиг Күштеривисти 11 миллион 365 муң кижи чедир көвүдедиринче бисти албадаан.

Дайын доозулганының соонда дораан-на чоруткан халаштырылганың түңнелинде 1948 чылда ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң саны 2 миллион 874 муң кижи чедир кызыруттынган. Барыын талакы күрүнелер база тайбынны болгаш найралды камгалаарының идеяларын улургулга болдурар, антигитлержи коалицияның чурттарының аразында тургустунган харылзаа байдалдар быжыгар боор дээрзинге идегевишаан, Совет Эвилели бодунуң Чепсектиг Күштерин дыка кызырган. Ынчалза-даа бистиң идегелдеривис бадыткаттынмайн барган. Барыын чүкке НАТО-нуң агрессчи блогунуң тургустунганының, ол үеде биске чок турган атомнуг бомба-биле коргудуушкунуң түңнелинде Совет Эвилели өнүкчеңгээлер болган таварылгада камгалалды быжыглаарының эрге-ажыктарын барымдаалаан, шериглериниң саның көвүдедир ужурга таварышкан, оларның саны 1955 чылда 5 миллион 763 муң кижи болган.

1955—1958 чылдарның үезинде Чепсектиг Күштерден 2 миллион 140 муң кижини кызырган деп девин-не илеткээн болгай мен, ынчангаш ам олар бодунуң составында 3 миллион 623 муң кижиге санаттынып турар.

Сөөлгү оң чылдарның дургузунда Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштериниң байдалының дугайында сан-медээлер ындыг-дыр.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш

Эштер депутаттар! Амгы үедеги байдалда дайыннар чайлаш чок деп чүве чок болгаш кижи төрелгеген ниитилелиниң амыдыралындан дайынны кезээ мөңгеде чайладып болур болгаш болур-даа ужурлуг деп түңнелди бистиң партиявыс бодунуң XX болгаш XXI съездилеринге кылганы билдингир болгай. Дайынның халаптарындан кижи төрелгетенни чайладырының тодаргай оруу—чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери болур.

Совет чазактың даасканы-биле чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің программазын 1959 чылдың сентябрь 18-те Каттышкан Нациялар Организациязынга көөрү-биле киирген болгай мен.

Бистиң саналдарывыс бөдүүн болгаш кымга-даа билдингир. Кижи төрелгетенниң таваржып эрттиргени делегейниң ийги дайыны сөөлгү дайын болган, делегейниң үшкү дайыны кажан-даа болбас болган турарынче түткүп турар бүгүле кижилер ол саналдарны деткип турар. Чаа дайынны болдурбас төлээде, дайын чорударының чепсектерин узуткаар, күрүнелериниң чаңгызы-даа өске күрүнеге удур дайын чорудулгаларын өөскүдүп шыдавас ындыг байдалга күрүнелерни тургузар херек. Совет чазак харын ылап-ла ону саналдап турар. Бистиң саналдарывыс бүгү-ле чепсектиг күштерни дүжүрерин болгаш чепсегленишкиниң бүгү хевирлерин узуткаарын көрүп турар.

Шериг министерстволарын дүжүреринге, кол штабтарны тарадырынга, шериг албанын күш чок болдурарынга Совет Эвилели боду белен болгаш өске күрүнелерге саналдап турар. Допчузу-биле чугаалааргa бистиң саналдарывыстың утказы болза күрүнелерге иштики корум-чурумну тударынга болгаш хамаатыларның хуузунда айыл чок болур чоруун камгалаарынга чүгле шыңгыы кызыгаарлаттынган, тус-тус чурттарга чөпшээреттинген, чиик боо-чепсек-биле чепсегленишкинни ажыглаарын, ол чепсектиг күштериниң болгаш чепсегленишкиниң деңнелин шуут чек кылырында болуп турар. Кол Ассамблеяга Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннери — бүгү чурттар чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің идеязын түүлдүгзүнүп турар резолюцияны хүлээп алганынга сеткил ханганывысты илередип турар бис. Чепсегленишкинни дүжүреринің айтырыгларын чугаалажырын

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле совет саналдарны көөрүнүң түңнелдери колдуунда хамааржыр ам болур чугаалажыышкыннар талазы-биле бистиң өөрүвүс, ылангыя контроль доктаадыр дугайты боттарының эки медеглелдерин элдерти чугаалар-биле киирип турза-даа, Совет Эвилелиниң саналдарын кичээнгейлиг көргенин база, демдеглеп, посуг-удавас эгелээр ужурлуг он күрүнелериниң комитединге бистиң саналдарывысты көөрүн дааскан.

(Уланчызы 4-кү арында).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

(Эгези 1—2—3 арыннарда).

рынче кириптеривис чадап чок боор. Шериг-далай флодунга суг адааның флоду улуг ужур-дузалыг болуп турар, а суг кырының корабльдери мурнунда күүседип турган ролюн ойнап шыдавастай берген.

Бисте чепсектиг күштер ракета-ядролуг чепсекче дыка шилчиттинген. Бо чепсек сайзырангайжып турар болгаш ону хоруурунга чедир моон соңгаар-даа улам сайзыраар.

Бисте ам бар чепсек — ол дээрге сүртенчиг чепсек-тир, ынчаарга ам үнер деп сөглеп болур чепсек — улам-на сайзырангай, оон-даа сүртенчиг чепсек деп чүвени Коммунистиг партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак силерге илеткеп болурлар, эштер депутаттар. Кылдыныр турар болгаш үлегерлеп чугаалаарга, эртемденнериң болгаш конструкторларның портфелинде туруп турар чепсектер — ол дээрге кайгамчык магалыг чепсек-тир.

Армияларның санының дугайында айтырыгны элээн каш чылдарның мурнунда көрүп турганы ышкаш ам ынчаар көрүп болбас дээрзинге силериң шуптунар чөпшээрежир боор силер, эштер депутаттар. Бистиң чуртуңуста чепсектиг күштерниң саны 1955 чылдан эгелээш үштүн биринге кызырттынган, а ынчалзажок болбаазын шериг техниказының чаачаа хевирлериниң нептерээнииниң болгаш хөгжээнииниң ачызында оларның адыышкыныг күчүзү хөй-хөй катап өскен.

Бистиң үевисте чурттуң камгаланыр аргазы чепсек туткан чеже солдат, солдат шинель кеткен чеже кижилер бары-биле тодараттынмас. Мээн ам чаа чугаалаанын ниити политиктиг болгаш экономиктиг факторларны санавас болза, чурттуң камгаланыр аргазы ол чурттуң эргезинде адыышкының кайы хире күчүзү болгаш чедирилгениң кандыг чепсектери туруп турарындан шиитпирлин-биле хамааржыр апаар.

Саналдап турар кызырылда бистиң чепсектиг күштеривистиң адыышкын күчүзүн, канчап-даа кошкатпас, а ол дээрге кол чүве-дир, алызын алырга күрүнелер болза чогуур адыышкын күштүг болур дээш, ол күш магат чок дайзынга удур туруп шыдазын база күрүнени халдаашкындан камгалаары азы бистиң чуртувусче халдаарын дайзын оралдажы берзе, чогуур согуушкунну берзин дээш армияны тудуп турар.

Ам Совет Армияның холунда кандыг-даа армияның кажандаа эдилевээни ындыг дайынчы чепсектер болгаш ындыг адыышкын күжү туруп турар. Бистиң күрүневисче азы социалистиг өске-даа күрүнелерге бир эвес кандыг-бир мугулай халдаашкынны болдурган болза, бисче халдаан чуртту азы чуртларны чер кырындан шуут-ла арылдырывыдын шыдаптар хире атомнуг болгаш водородтуг, ядролуг чепсектерлиг база ук чепсекти чадапчок болуп турар агрессиниң девискээринче чогууру-биле чедирип шыдаар ракеталыг бис деп чүвени база катап демдеглеп тур мен.

Атомнуг болгаш водородтуг чепсек болза чурттакчы чону сырый чурттарга эң-не айыылдыг болуп турар дээрзин чүвени шын бодап билир кижи бүрүзү эки билип турар. Делегейниң чаа дайыны болу бээр ындыг таварылгада бүгү-ле чурттар когараар болбайн аан. Бис база-ла улуг халапты көөр бис, бисте база-ла каража турар, ынчалза-даа бистер шыдажыр бис, бистиң девискээривис канчаар-даа аажок улуг болгаш хөй-хөй өске чурттардаазын бодаарга чонувус улуг үлетүр төптеринге эвээш мөөнеттинген. Барыын чүк деннээр арга чок когараар. Бир эвес агрессчилер чаа дайынны кыпсып үндүрүптер болза, ол дайын капиталистиг делегейге сөөлгү дайын болур, капитализм болза дайынны төрүттүндүрүп үндүрериниң үнер дээ деп чүвени улустар тода билип аптар, ынчангаш кижи төрелгетенге айыыл хамчыкты база хоозурады таварыштырып турар ол тургузугга оон ынай шыдажып турбастар.

Бир эвес бо бүгүнү барымдаалап көөр болза, совет кижилер шөлээн болгаш бүзүрелдиг болуп болурлар: Совет Армияның амгы чепсегленнишкини бистиң чуртувустуң чылча шаптырбазын бүрүн хандырып турар.

Чылча шаптырбазы — ол дээрге элээн тайыс билиг болбайн аан. Бистиң дайзыннарывыс,— а чамдык күрүнелер, боттарының дайзынырак политиктиг сорулгаларын чажырбайн, боттарын бистиң дайзыннарывис дээн адап турарлар, чаңгыс черге доктаап туруп алдастар деп чүвени уттуп болбас болгай. Бир эвес ол күрүнелерде ам бисте ышкаш ынча санныг ракеталар чок болза ынчаарга оларда ракеталар-даа ындыг сайзырангай эвес болгай, олар түр хожудаашкының чедип алыр, бодунуң ракеталыг техниказын сайзырангайжыдар аргалыг болгаш, эрте-даа, орай-даа бол, бистиң-биле деннежи бээрлер.

Чижээлээрге, АКШ ракета бүдүрериниң талазы-биле Совет Эвилелин беш чылдарның дургузунда чедер сорулганы салганнар. Олар болза ракеталыг техниканы ооң амгы туруп турар байдалынган үндүрүп база дээре байдалды чедип алыр дээш бүгү күжениишкиннерин салыр болбайн аан. Ынчалзадаа ол үеде бистерни холун сула салып алгаш олурар деп бодаар болза мугулай чорук болур ийик. АКШ-тың боттарында безин кижилер: орустар манап, даалы ойнап олурар боор бе? дижип турарлар болгай.

Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында айтырыгның талазы-биле бүгү делегейге дугуржулга чедип алдынгыже чедир бистер болза, ракеталыг чепсегленнишкиниң хөгжүлдезинде бистиң ажып алган үевисти ажыглаар болгаш кол черни эөлээр төлээде, бистер бүгү-ле чүвени кылыр апаар болбайнаан бис.

Ынчалзажок мындыг айтырыг тургустунуп келир: амгы чепсегленнишкинге чамдык капиталистиг күрүнелер бистиңбиле деннежип болур арга казыттынмаан чүве болганда, олар кара-сагыш үндүрүп, хенертен халдаашкының факторун ракета-атомнуг чепсек ышкаш ындыг сүртенчиг чепсек-биле ажыглаар, ынчангаш тиилелгени хандырарынга артыкшылдыг болур дээш бисче баштай халдаарын үүлгедип болбастар деппе? Чок. Дайын чорударының амгы чепсектери чаңгыс-даа талага ындыг артыкшылды бербейн турар.

Баштай халдавыдын болур, аңаа улуг угаан негеттинмес, харын-даа угаан-сарыыл чок чорук херек, ынчаарга бистер болза, олче дырттылар чорук бистиң ындыг хөөннүг дайынарывыста база бар дээрзин медереп билип турар бис. Гитлериң «тиилелгези» соолаңнады дээй бээр ужурлуг турбуже, «күш дөгээр» политиканың талалакчылары бирде ында, бирде өске чуртта изиглинин база дывыржын турарын чамдыкта эскерип бөлүр. Ынчалза-даа, ындыг ажылдакчыларның медерели дендин туманнангаш, төөгүнүң демги шыңгыы өөредиин олар уттупканнар боор.

Ядролуг болгаш ракеталыг чепсекти эдилеп турар күрүнеже хенертен халдаашкының белеткеп база боттандырары кайы-бир күрүнете азы бөлүк күрүнелерге чедип алдынган дийик. Ынчаарга халдап турар тала, бир эвес чаңгыс минутада ындыг дижик дээш ап көөрге, халдаашкынга таварышкан күрүнениң девискээринде ядролуг чепсектиң бүгү курлавырларын, ракета техниказының бүгү тургузугларын хенертен таварыштырган согуушкун-биле хары угда үрегдеп болур бе? Чок болбайн аан. Хенертен халдаашкынга таварышкан күрүне, бир эвес-ле, четчир улуг күрүненин дугайында чугаа чоруп турар болза, агрессчиге чогуур согуушкунну берип болурунуң аргазы кеззеде турар.

Бистиң чуртувусту долгандыр даштыкы шериг баазалары тургустунган деп чүвени билип турар бис. Ынчангаш бистер бодувустуң ракеталыг техникавысты ийи болгаш үш катап солуштурарын хандырар арганы бээр кылдыр таарыштыр тургузуп турар бис. Бистиң чуртувустуң девискээри аажок улуг, ракеталыг техниканы таарыштыр тарадыр тургузар болгаш ону эки чажырар арга бисте бар. Харыы согуушкунну бээринге бодап кылдынган чамдык чепсектер үрели бээр болза, ону солуур чепсектерни кажан-даа ажыглалга киирип аптар болгаш курлавырда туруштардан дайзынга харыы бээр ындыг системаны тургузуп турар бис.

Чөп-шын угаанныг кандыг-даа кижиге, бодунуң үүлгедиин улустарның мурнунга харылап шыдаар, оларның салымчолун үнелээр кижилерге бодандырар салдар чедиринге бо бүгү черле четчир. Калчаа аарыг кижилерге ынаныр болбас болбайн аан; олар кеззеде ындыг болгаш келир үеде-даа ынчаар хевээр арттарлар. Бир эвес шаанда ындыг калчаа аарыг кижилерниң эрге-чагыргаже кээп турганы хан төгүүшкүннүг дайыннарга чедирип турган болза, ам ындыг чорук чүүрбиле-даа деннээр аргажок ядарал когарал болур ийик.

Иези бажыңындан үнерде кывыычал материалдар, оттуг ыыштар азы электри приборлары угааны четпээн чаш уругнуң холунга киргеш, бажыңга азы хоорайга улуг хоозурал чедире бээр ыына деп сагыш салыры ышкаш, тайбыңны хандырары олардан хамааржыр чазактарже, парламентилерге болгаш өске-даа албан-дужаалдарже угаан-сарыыл чок, кемниг сорулганы салып турар кижилер кирбезин дээш улустар база сагыш салыр ужурлуглар. Чепсегленнишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дүжүреринин, ындыг болганда, дайынны чорударының бүгү чепсектерин узуткаарының дугайында айтырыгның шиитпири тывылбаалак турда ракета-ядролуг чепсекти кижи төрелгетенге удур угаан-сарыыл чок кижилер ажыглаар арганы бербес төлээде, улустарның талазындан улуг кичээнгейлиг болур херек.

Эрткен үениң дуржулгаларын уттуп болбас

Барыын талакы чурттарның удуртукчулары «күш дөгээриниң» болгаш «дайынның кес кыдыының» политиказындан ам-даа ойталаваннар. Ол политиканың кол камгалакчызы өлзе-даа, оон дайынзырак кыйгылары архивче ам-даа дужаатынмаан, ырадыр оттаттынмаан. Эң ылангыя канцлер Аденауэр дыка-ла шырмайын турар. Ынчалза-даа дээрги Аденауэр болгаш оон-биле кады «күш дөгээриниң» политиказын күрүндүгүзы ышкаш чорудар деп өттүнүп чугаалаарынга ынак кижилер чүвени боттуу-биле көөр херек, Козьма Прутковтуң чугаалааны ышкаш—дөзүнче көөр херек.

Барыын талакы чурттар экономикага артык күштүг болгаш атомнуг бомба ышкаш ындыг күштүг чепсекке монопольдуг болуп турган үеде, ындыг политикага кандыг-бир ужур утка турган-на, ынчалза-даа ынчан безин ол чорук «күш дөгээрийин» политиказын чорударына барымдааны бербейн турган.

Ам, Совет Эвилели атомнуг болгаш водородтуг чепсектиг болганда, бистиң чуртувус ракета техниказынга бодунуң артык күштүүн бүгү делегейге көргүскенде, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьниң чурттарының экономиказы чечектелиишкинде турда, оон сырый каттыжыышкыны болгаш чаңгыс-эви, бүгү улустуң тайбыңны хандырары дээш күжениишкиннерин каттыштырарынче чүткүлү каракка көстүп келгенде—бо байдалда «күш дөгээриниң» политиказы мырыңай кандыг-даа утка-шынар чок апар чыдар.

Ам күштериниң деңзигүүрү өскерилгенде «күш дөгээриниң» политиказынга кордаар деп чогум чүл ол? Ол дээрге бодун буураашкынга чайлаш чок таварыштырары, Гитлериниң таңгайының изи-биле чоруур дээни ол-дур.

Чогум-на Гитлер «күш дөгээриниң» политиказын ажык хевир-биле чорудуп турган болгай. Ол кажан эрге-чагыргага олурупкаш, эжелеп чагырарының, амыдырал делгеми дээр чүвени чаалап алырының политиказының сорулгазын доваан-на салган. Ол Совет Эвилелинге удур дайын кылыр болгаш Уралга четкеш, өске чурттарны чагырып алыр деп чарлаан.

Делегейниң ийиги дайынының мурнуу чарыында болуп турган болуушкуннар ам-даа кижи бүрүзүнүң сагыжында чаа хевээр. Гитлер бодунуң чаңгыс үзелдиглериниге мынча деп ыят чок ажыы-биле чугаалап турган: «Бистер кандыг-даа кээргээчел чоруувусту ап октааш, кадыг-дошкун болур ужурлуг бис. Бир-ле кайгамчыктыг хүн дайынны эгелээр деп чарлааш, он-он миллион аныяк кижилерни өлүмче чорудуптарымдан чайгылбас мен». Өске нацияларны болгаш улустарны бүгү-ле улустарның кырынга тергиндээр ужурлуг шилиндек арий расага өдекшилге болгаш кулдар кылдыр Гитлер санап турган.

Ол кем-буруулуг сорулгаларын чажырар дээш Гитлер бодунуң партиязын национал-социалистиг партия деп адаан. Хөй-хөй кенен болгаш мугулай кижилерни бодунче хаара тар болгаш фашизмниң өске-даа араатанзыг үүлгедиишкиннери дээн ышкаш гитлержи корум-чурумнуң ындыг кем-буруулуг херектерин 1949 чылдын өөредилге номнарындан ылгалыштыр ыыттавайн турар ол фактыже кичээнгейни угаандырарын «Таймс» солунуун редакциязынга чоруткан бодунуң чагаазында Рассел бижээн.

Рассел бодунуң чагаазында бо талазы-биле «Ди вельт» деп немец солундан алган тодаргай сан-түңнелдерни бижип турар. Чижээ гитлержилериниң рейхстагты өрттеткениниң дугайын 1949 чылда парлаан немец төөгүнүң өөредилге номунга 2,5 арыннарга чугаалап турган болза, 1958 чылдың өөредилге номунда — чаңгыс сөс-даа чок; еврейлерни истеп-сүрүп турганының дугайында 3 арынга бижээн турган болза ам артканы—14 одуруг, албадалдыг ажыл лагерьлериниң дугайы 5 арын турган, ам—чаңгыс сөс-даа артпаан.

Сөөлгү үеде Барыын Германияның хоорайларында болуп турар еврейлерге удур фашистиг чугаалар—делегейниң хөй-ниитизинге үүл бүрү чимзениишкиннери-биле шагда-ла калбаа-биле билдингир реакцияның күштелиишкининиң тодаргай демдээ-дир. Дыка хөй он чылдарның мурнунда, хаанныг Россияга реакцияның дендеп турган үезинде чүс-караларның еврейлерге удур халдаашкыннарын хөй удаа организастап турган. Ленин, большевиктер, бүгү-ле бурунгаар депшилгелиг кижилер ол бужар-бак үүлгедиишкиннерге шиитпирлин-биле удурланып турганнар.

Еврейлерге удур сөөк-язы ылгаар чорукту Германияга Гитлер күжениишкиннин-биле өскүдүп турган. Бүгү-ле хосталгаларны ол узуткап, демократтыг эргелерни каржы-биле базып турган. Ынчаарга бо бүгүнү ол бодунуң ханныг херээн эгелээр—дайынны кыпсыр дээш кылып турган.

Совет Эвилели бүгү улустарның аразында найырал дээш, немец улус-биле найырал дээш демисежип келген болгаш демисежип турар-даа. Герман Демократтыг Республика-биле бисте эки, найыралдыг харылзаалар тургустунган, ынчангаш бистер ол найыралды үнелеп-даа турар бис. Бистер Барыын Германияның немецтери-биле-даа найыралдыг эки харылзаалар турзун дээш бүгү үүлдерни кылып турар бис. Ындыг-даа болза Германияның Федеративтиг Республиказының, эң ылаңгыя оон канцлери Аденауэриниң «соок дайынны» кыпсырынче угланган ажыл-чорудулгалары бистиң улуг таарымнас чоруувусту болдуруп турар.

Ол адаанчы эвес болгаш бодунуң чазаанга адаанчы болур ындыг чаңгыс-даа министрге эптешпес мен деп дээрги Аденауэрниң шынзыктырыышкының дыңнаан бис. Немец улус херек кырында өжээргектер-биле эптежирин канчап-даа күзевейн турар. Делегейниң ийиги дайынының соонда тургустунган Европада күрүне кызыгаарларын барыын-герман чазактың эде көөрүнче чүткүп турары болгаш делегейниң ийиги дайынының артынчыларын узуткаарынче, Германиябиле тайбың керээзин чарарынче, Европага быжыг тайбыңны тургузарынче үүлганган кандыг-даа медеглелдерге шуутла удурланып турары канцлер Аденауэриниң ол медеглелибиле канчап холбаштырарыл.

Азы Аденауэриниң Барыын Берлинге сөөлгү удаа чораанын болгаш бир эвес херек атомнуг дайынга чедер болза, Совет Эвилелинден чүү-даа артпас деп турган оон өнчүк-чөңгээлиг медеглелин-даа ап көрээлинер. Бо бүгү болза немец фашистериниң берген дуржулгаларындан Аденауэр түңнел кылбаан болгаш оларның оруунче кирип турар деп бодалга чедирип турар-дыр Гитлериниң сөөлгү «үүлези» Аденауэрни хандыкшыдын шыдавас боор деп бодаза чогуур.

Бир эвес амгы үеде эрге-чагыргаже болгаш командылал черлеринче, барыын-герман шериг-ни тургузарынче, НАТОнуң чепсектиг күштерин командылаарынче чөпшээреп киирип турар калчаарган фашистер Барыын Германияга тергиидээр болгаш бир эвес ол чыланнар боттарының кызыгаарларының девискээрлериниң даштынче союп үнерин күзей бээр чүве болза, гитлержи халдаашкының үезинде болганы ышкаш, ол чүгле Москвага болгаш Сталинградка чедир союп чедерден дуржук, харын бодунуң-на девискээринге чылча бастырып каар ийик.

ГФР-ниң чазаның политиказында дыка айыылдыг хөөннер бар болуп турар: бир эвес тайбыңга ынакшылдыг күштер ону үзе шаппас болза, ол хөөннер кончуг даржылгалыг уржуктарга, делегейниң үшку дайынынга чедирип болур.

ГФР-ниң дайын белеткелери гитлерлиг халдаашкындан качыгдаан Францияның, Англияның болгаш өске-даа күрүнелериниң талазындан детхимчени ап турар ол байдал чиктигениишкинни болдурбайн барын шыдавас. Ол күрүнелер Барыын Германияны бажын ажыр чепсеглениринче ыдалап, боттарының холдары-биле аңаа шериг тургузарынга болгаш амгы үениң чепсээ-биле ону хандырарынга канчап дузалап болурул?

НАТО-нуң талазы-биле Барыын Германияның эвилелчилери чурттарның чамдык политиктиг ажылдакчылары, шынында бүгүдеге дыңналдыр эвес-даа бол, а көжеге артынга ажыы-биле болгаш шуут мынча деп чугаалап турарлар: бир эвес ГФР НАТО-га бактавас болза, бир эвес ол шериглиг турбас болза, чепсегленнишкинге чарыгдалдар үндүрбес болза, Барыын таланың өске чурттарынга деңнээрге ол улуг экономиктиг артык күштүг болур болгаш садыг талазы-биле улам-на айыылдыг чаржалакчы болу бээр дээрзинге бистерге бүзүреп база бисти дыңнап көрүнер.

А барыын-герман экономика АКШ-тан аңгыда НАТО-нуң киржикчилери өске чурттарныынга бодаарга шынап-ла быжыг болгаш элээн сайзырангай болуп турар. Моон ап көөрге, ындыг барыын талакы политиктерге барыын-герман экономиканың тайбың үндезининг хөгжүүрү — кончуг айыылдыг херек, а НАТО-га ГФР-ни хаара тудары болгаш чепсегленнишкиннерни эңдере бүдүреринге оон киржири — ажыктыг чыгыы херек болуп турар ышкажыл! Барыын Германияны экономика талазы-биле суларадыр, тайбың рынноктарга оон-биле адаанажырынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш олар боттарының барыын-герман адаанажыкчызынга чепсегленнишкиннер болгаш чепсектиг улуг күштер хевирбиле аар чүк чүдүрүп каарындан чалданмастар.

Бо дыка элдептиг бодалдың талалакчылары немец адаанзырактарга чепсекти берип тура, ол чепсек ону берип турар кижиниң дуразы-биле ажыглаттынмас дээрзиниң дугайын уттуп турарлар. ГФР-ниң чазаа чепсекти ап тура, бодунуң сорулгалын бодап турар, ол чазак шериг-те болгаш күштүг экономикага даянып алгаш, Барыын Европага тергиидекчи байдалды эзлээрин, НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчилерин командылаарын күзеп турар болгай. Херек кырында ол сорулгадан ук чазак ындыг-ла ырак эвес. Барыын Германия ам безин НАТО-да эвээш эвес харыысалгалыг албан черлерин бодунуң холунда тудуп турар.

НАТО-нуң француз, англи, бельги болгаш өске-даа солдаттары ам барыын-герман генерал Шпейдельдиң дужаалдарынга чагырттыр апаар-дыр. Француз офицер корпузунуң хүрээлеңинге бешки колоннаның организакчызы, а оон соонда 1940 чылда Францияны эжелеп алган гитлержи шериглериниң штабының начальниги ол генералды французтар Гитлерге чоок офицер деп билир-ле болгай. Ону англичаннар гитлержи бомбардировщиктериниң өлүрүкчү ужудушкуннарының организакчыларының бирээзи кылдыр билирлер. Ынчангаш шала соктурган ол гитлержи ам Европаның төп зоназында НАТО-нуң кургаг чер шериниң командылакчызы болуп турар ышкажыл.

Мурнунда барыын талакы үш күрүнелериниң чазактары Барыын Германияның НАТО-га кирерин агартпышаан, боттарының күштерин катап тургузуп турар Барыын Германияда европа чурттарын Париж дугуржулгазы камгалаар чүве деп өөгүредип турганнар. 1955 чылдың ноябрьде АКШ-тың күрүне секретары, мөчүп калган Дж. Ф. Даллес Женевага даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралынга мынча деп медеглээн: «Германияның Федеративтиг Республиказы атомнуг, бактериологтуг болгаш химиктиг чепсектиг болурундан ойталаан турар. Ол чорук удурланыышкынны болдуруп турар бе? Брюссель керээзин өзүгаар Федеративтиг Республиканың шериг тудуушкуннары болгаш чепсегленнишкинни шаанда герман агрессиядан качыгдаан чурттар колдап кирип турар Брюссель керээзиниң чөвүелиниң талазындан хынаалдыга болгаш контрольга турар байдал удурланыышкынны болдуруп турар бе ынчаш?»

Чугаалап турганнары оор өске-дир, а херек кырында чүү болганыл? Барыын Германияны НАТО-га киирер чорук ооң шериг экономиказын болгаш чепсеглээшкинин контрольдаар аргалыг деп бадыткап турганнар болгай, а херек кырында Барыын Германия бодунуң европейжи эвилелчилерин контрольдаар арганы алган болгаш Американың Каттышкан Штаттарының политиктиг шугумунга базыышкын кылырын орадажын турар байдал тургустунган-дыр. Бир эвес бөгүн Барыын-герман шериг чепсегленнишкинге атомнуг-ракеттиг чепсекти ап турар болганда, а Барыын Германияга хамаарыштыр париж дугуржулгазын өзүгаар хөй эвес кылыгаарлашкындан практика кырында чогум чүү артканыл? Брюссель болгаш париж дугуржулгаларының чогаалдыкчыларынга барыын герман дайынзырактарының балап каапканы ол дугуржулгаларның өлүг параграфтары-биле боттарын ооңгурдадыры арткан.

Көрүүндээн, Чаа чылдын бүдүүзүнде парлаттынган чүүлүнде канцлер Аденауэр чүүже кыйгырып турар-дыр. Тургустунган чаңчыл өзүгаар күрүне ажылдакчылары ол хүн тайбыныын сөстерин чугаалап, улустарга тамчыкты күзээрлер. Аденауэр ынчанмайн турар. Ол бодунуң энергиязын мурнундагы ышкаш база-ла «күш дөгээриниң» политиказын улам ынай чорударынче угландырып, ол политиканы боттандырарынга «быжыг болгаш шиитпирлиг» болурунче кыйгырып турар. Улустар арасының дүшкүүрлүг чоруунда сөөлгү үеде эгелээн чымчаашкын аңаа чүгле «хоозун чүүл» болуп турар. Ам НАТО-нуң болгаш Барыын Германияның шериг күчүзүн дүргедедири «кажангызындан-даа артык эргежок чугула» деп канцлер медеглеп турар.

Ийи герман күрүнелер-биле тайбың керээзин чарар деп Совет чазактың шагдан тура-ла шиитпирлээрин чүткүдүп келген сорулгазының кайы хире ойу келгенин бо бүгү катап-катап бадыткап турар-дыр, эштер. Ындыг керээ делегейниң ийиги дайынынга кызыгаарны эчизинге чедир салыр, бүгү Германияның тайбың болгаш демократтыг хөгжүлдезин хандырар, Барыын Германия чаа агрессияның оруу-биле чорбас дээрзинге идегелди оон-биле кожа-хелбээ чурттарга бээр ийик. Германия-биле бийдалды тайбың өзү-биле шиитпирлээри — улустар аразының соңгаарладып болбас айтырыы, эң-не бирги черниң чугула айтырыы деп Совет чазак санап турар.

Бо айтырыг адак сөөлүнде ыяавыла шиитпирлеттинген турарынче бүгү күжениишкиннериви салыр бис. Гитлержи Германияга удур демисел талазы-биле боттарывыстың эвилелчилеривис-биле кады герман айтырыгны шиитпирлээр аргазын тыварынче ак-сеткилдиг чүткүп турар бис. Оон-биле кады дугуруштунган үндезинге Барыын Берлин дугайында айтырыг база шиитпирлеттингеп турарын барымдаалап турар бис. Ынчалзажок, бир эвес ийи герман күрүнелер-биле тайбың керээзин чарар дээш бистиң кылган күжениишкиннеривис чедишкин чок болуп төнер болза, Совет Эвилели аңаа белен өске күрүнелер-биле кады моон үнүп кээр бүгү-ле уржуктар-биле кады Герман Демократтыг Республика-биле тайбың керээзинге ат салыр.

Совет саналдарның тайбыңга ынакшылдыг сорулгалары

Эштер депутаттар! Совет хамаатыларының чамдыктарынга, а ол ышкаш бистиң өңнүктеривис — өске-даа чурттарда тайбың талалакчыларынга: Совет Армияны ам база хөйүбиле кызырары бисте удур туруп турар шериг өөлүглелдериниң идепкейжиринге идиг бере бербес бе? — деп айтырыг туруп кээп болур. АКШ Совет Эвилелинден хөй чепсектиг күштерлиг апаар. Бир эвес ГФР ам 9 дивизияларлыг болза, ырак эвес келир үеде ол 12 чедер деп бодап турар. Чүгле Европада НАТО-нуң шериг командылалының эргезинде 50 хире дивизия бар. Оон аңгыда, Соңгу-атлантика эвилелинде кирип турар европа чурттары боттарының национал чагыргаларында 30 ажыг дивизияларлыг.

Мындыг байдал турда Совет Армияны кызырар чорук бистиң чуртувусту, ийет, чүгле бистиң чуртувусту эвес, харын база тайбыңның хереэн айылга таварыштыра берип болбас бе? Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур дайынны өөскүдер болгаш оон-биле кижи төрелгетенни хан төгүүшкүннүг месилдежиишкинче киирериинге агрессчи күштерге, коммунизмниң дайзыннарынга ол чорук өөзээржилге болу бербес бе? Бир эвес барыын чүкте чоруп турар домактар өзүгаар алыр болза, Совет Эвилелиниң талазындан «кезениишкиниң күжү» оон-биле кошкай бербес азы чиде бербес деп бе?

Бо дугайын деңзилеп көрген бис, ынчангаш бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр күчүзү оон-биле канчап-даа кошкавас дээрзин Дээди Советке илеткеп тур бис. Амгы үениң байдалында дайыннар шаандакы ышкаш болбас ийик, моон мурнундагы дайыннарга оларның демейлежир чүвези бар-даа деп бе. Херектиг үеде солдаттардан болгаш үгербоолардан дириг херим хевирлиг үүл тургузуп алыр дээш, шаанда күрүнелер шериглерин боттарының кызыгаарларына чоокшуладып алырын оралдажын тургулаан. Кандыг-бир күрүне өске чурттуң девискээринче шургуп киирер дээнде кызыгаарда турар шериглерге ол халдаар ужурлуг турган. Дайыннар ынчаар эгелеп тургулаан. Баштайгы хүннерде тулчуушкуннар даймылдажып турар күрүнелериниң кызыгаарларына кыптып үнер, ынчангаш ынаар шериглер мөөннээр турган.

Бир эвес ам дайын эгелей бээр болза, дайын чорудулгалары бир янзы калбарар апаар, чүге дээрге күрүнелер чепсектерин муң-муң километр черге чедирер херекселдерлиг болур. Дайын хамыктын мурнунда дайылдажып турар чурттарның ханызынга эгелээр, оон-биле дайынның чүгле баштайгы хүннеринде эвес, харын база баштайгы минуталарында халдаашкынга таварышпайн баар чаңгыс-даа найысылал, үлетүрлүг азы административтиг чаңгыс-даа төп хоорай, стратегтиг чаңгыс-даа район чок болур. Ынчангаш бир эвес дайын эгелээн турар болза, оон эгелээри-даа өске болур, оон чорудулгазы-даа өске болур.

Армияның санын эвээжедири чуртувустуң камгаланыр аргазын чогуур дениелге тургузарынга биске моондактавас. Чуртту камгалаарынга бүгү эргежок чугула үүлдер моон сеңгаар-даа биске бар болур, ынчангаш дайзын ону тергиин билир болур, а бир эвес ол ону билбес болза, бис аңаа сагындырыр, ажыы-биле чепсектиг күштериниң санын кызырзывысса-даа, еларының алыышкын күчүзүн бичелетпес бис, харын-даа шынар талазы-биле ол хөй катап өөр — деп медеглээр бис.

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң уланчызы

Бир эвес барыын талакы күрүнелер бистиң үлегеривисти эдерерин чөпшээрешпес болза, ол чорук чүгле депшилгелиг кижилерге эвес, харын база бүгү улустарга хомудалды белдурар. Барыын талакы күрүнелер чөрчүвүшаан туруп бээр болза, оон-биле олар боттарының агрессчи чоруун, эндере чепсегленишкинни моон соңгаар-даа чорударынче, чаа дайынны белеткээринче күзелдиин көргүзерлер. Боттарының эндере чепсегленишкининиң политиказы-биле олар боттарын улус массаның мурнунга улам улуу-биле сойгалаттырарлар. Экономика талазы-биле-даа ындыг политика капиталистиг чурттарның бюджеттеринге аар чүктешки болуп, үндүрүг талазы-биле үүргени күштелдиринге чедирер.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрер дугайында дугуржулга чедип алдынмаан шаанда камгалал сорулгаларына чогуур хемчээлдиг акша-хөренгини чарыгдаар ужурга таваржырывыс чугаажок-ла харын, ынчалза-даа чепсегтиг күштер эвээш турда ол чарыгдалдар эвээжеттинген турар. Оон аңгыда ол акша-хөренгилерни улам ажыктыы-биле ажыглаан турар. Ындыг байдал бистиң чуртка ажыктыг болуру тодаргай, ол чорук бистиң экономиктиг күүүвүстү улам өстүреринге, амыдырал деңнелин бедидериниң, материалдыг чаагай үүлдерни улам көвүдериниң, чурталга тудуун калбартырының немелде болдунар аргаларын тургузарынга, ажыл хүнүн кызырарынга идигни бээр дээрзи тодаргай-дыр. Ынчангаш биске удур туруп турар шериг болуглелиниң чурттарында хөй шериглер хөөн чок-даа бол, чаягаар эвилелчилеривис болу берип турар, чүге дээрге ол чорук болза бистиң кол сорулгавысты—бүгү угланышкыннарга—эртемге-даа, машиналарны болгаш күш-ажыл чепсектерин бүдүреринге-даа, чоннуң хереглел барааннарын бүдүреринге-даа, кижиниң хереглелдерин хандырарынга-даа эң-не сайзырангай капиталистиг чурттарны мурнаар чорукту шиитпирлээривисти ол чиигедип турар.

Чепсегленишкинни дужүрер дугайында бистиң киирген саналдарывыс-биле холбаштыр даштыкыда чоруп турар даап бодаашкыннарга харыылаар бодаан кижи мен, Чепсектиг Күштерин ССРЭ-ниң чаа, ол хире хөйү-биле кызырып турарын холбаштыр ол даап бодаашкыннарны бистиң өскээтенеривис, черле бодааргa, база үрдүндүрүп үнер хире.

Чепсегленишкинни дужүреринче Совет Эвилелиниң чүткүлү дээрге ССРЭ-ниң улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң чеди чыл планын боттандырар талазы-биле кандыг-бир бергелерге таваржып турары-биле чыгаттынган чүве-дир деп барыын талакы чурттарда бижигилеп турары ховар эвес. Чүгле чеди чыл планын күүсединринге акша-хөренги хостап алыр сорулга-биле чепсегленишкинни дужүрер дугайында бодунуң саналдарын Совет Эвилели киирген деп чугаалаарынга безин чедип турар чүүл бар. Ол дээрге Совет Эвилелиниң дайынларының хөөзүн бодалдары болбайн канчаар. Бистин чурттуң камгаланыр аргазын хандырып шыдаар эргежок чугула армиялыг турарын Совет Эвилелиниң экономиказының байдалы болдурбайн турар деп, Барыын чүкте чамдык кижилер бодап турар болза, ол ынчаар бодап турарларга улам-на багай болур.

Бистиң чурттуң экономиказы чедиишкинниг хөгжүп турар болгаш бодунуң кажан-даа көстүп көрбээн ындыг чечектелишкинде туруп турар дээрзин демин-не илеткээн болгай мен. Ынчаарга бистин келир үевис улам эки, чүге дээрге чеди чылдын баштайгы чылында планын бис чүгле күүсеткен эвес, харын база пландан ажыр хөй санныг продукцияны бүдүрген бис. Мынчангаш, бисте чүгле бергелер чок чүве эвес, харын-даа чеди чыл планын дыка ажыр күүсединринге таарымчалыг байдалдар тургустунуп турар. Моон ужурунда чеди чыл планын күүсединринде бергелер бар дээр дугайында шуугаазыннар үндезин чок болгулап турар.

Чепсектиг күштерни кызырар талазы-биле бистиң саналдарывысты чамдык кижилер чүгле камналганың болгаш акша-хөренги мөөнүзээринің бодалдары-биле чыгаттынган деп тайылбырлаарын оралдажып чадавас. Камналга дугайында айтырыг кезээде чугула, кезээде улуг практиктиг ужур-дузалыг болуп турарын силер билир силер. Чарыгдал эвээш болган тудум-на, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдар эвээш болган тудум-на, бүдүрүлгениң чепсек-хереклелдерин катап тургузарынга, экономиканы хөгжүдеринге, ынчангаш продукцияны ажылдап кылырын көвүдериниңге болгаш чоннуң материал база угаан-бодал талазы-биле үнелиг үүлдерни улам долузу-биле хандырарынга улам хөй акша-хөренги кирер апаар.

Дээди Советке чугаалажып көөру-биле Совет чазактың кииргени Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштерин кызырар дугайында саналы чылда 16—17 миллиард рубль хире хемчээлдиг камналганы бээр. Бистиң улус, бистиң чуртувус черле боттуг камналганы алыр. Бо дээрге бистиң ажыл-агый планнарывысты күүсединринге болгаш ажыр күүсединринге улуг деткимче болур.

Бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны болдурбас, экономиканы хөгжүдеринге немелде аргаларны дилеп тывар—мындыг сорулга чүгле бистиң мурнувуста эвес, харын база кандыг-даа күрүнениң мурнунда туруп турар. Катаптаайн, — ол дээрге кезээде чугула айтырыг болур болгаш ол бодунче кошкаш дивес кичээнгейни кезээде хаара тырттар. Ынчалза-даа чурт камгалалының айтырыы камналга угказы-биле алырга, кандыг-даа билиишкинге таарышпазы ышкаш, үне деп билиишкинге база таарышпас болуп турар. Бис чөгенчиглер эвес бис, ынчангаш бистиң кижилеривистиң амытыны, бистиң чурттуң догуннап турары айыылга таваржы берип болур хире апарза, рубль сүрбес-даа бис.

Чепсектиг Күштерни бистер экономиканың болгаш бюджеттиң кошкаандан эвес, а харын күүвүстүң база күрүнебистиң улуундан кызырып турар бис. Чепсектиг Күштерни кызырарда бистиң улузувустуң тайбынга ынакшылдыг чүткүлүн удуртулга болдуруп турар бис. Ынчангаш, бир эвес чүвениң байдалы армияны тургузарының чарыгдалдарын улгаттырарын негей бээр ындыг байдал бар апарза, ынчан бистиң бюджедивис болгаш бистиң экономикавыс бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун быжыглаарынга он-он миллиард рубль-биле ам-даа немей акшаландырар арганы бээр деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир болур ужурлуг. Бир эвес чуртка халдаашкынның айыылы шуут кыжаныр турар апарза, ынчан бистер Чепсектиг Күштерниң составын чүгле амгы туруп турар хирези-биле хандырып шыдаар эвес, харын оларны дыка улгаттырып шыдаар бис. Бистиң бюджедивис, бистиң экономикавыс ону шыдаар, харын ону шыдаар болуру-биле кады, чеди чыл планын күүсединринге капитал салыышкыннарны долузу-биле хандырып шыдаар бис.

Чепсектиг Күжүвүстү кызырар деп саналдаарда чүнү удуртулга болдуруп турар бис? Социалистиг ниитилелдиң бүгү амыдыралы өттүр сиңниккен, бистиң мурнакчы үзел-бодалывыстың кол үндезин шынары болур бедик болгаш чаагай идеяны удуртулга болдуруп турар бис. Бо айтырыгны «күш дөгээр» политиканың туружундан эвес, а угаан билир туруштан көрүп турар бис.

Бистер Чепсектиг Күштеривисти кызырып турар бис, чүге дээрге дайын күзевейн турар бис, кымның-даа кырынче халдаар деп бодавайн турар бис, кымга-даа кыжанырын күзевейн турар болгаш халдакчы кандыг-даа сорулга бисте чок. Бөгүн эндере көвүдеткен армия-даа, бодунуң чуртундан дашкаар ырадыр тургускан шериг баазалары-даа халдаашкынга белеткеттингени ол, а чуртту камгалаарынга оларның хөрээ чок.

Бистер Чепсектиг Күштеривистиң саның кызыргаш, шак оон-биле бистиң чуртувустуң агрессчи эвезин, харын эн-не тайбың чүткүлүүн көргүзүп турар бис. Өске чуртче азы бөлүк чурттарже халдаар деп бодап турар кандыг-даа чурт болза халдаашкынга чүгле бодунуң адар күштерин эвес, харын оон иштинде ядролуг чепсекти болгаш ракета техниказын ажыглаар апаар төлээде, армиязының санын улам көвүдедири негеттинер апаар. Ынчангаш чепсектиг күштерин чаңгыс талалыг боду кызырар чорукту кылбас.

Эштер депутаттар! Бистер ам төөгүлүг чугула улуг айтырыгны—Чепсектиг Күштерни кызырар дугайында айтырыгны шиитпирлеп, шак оон-биле улустар аразының дүшкүүрлүг байдалын моон соңгаар чымчадырынче орукту, бүгү делегейге тайбыны быжыглаарынче орукту салып турар бис. Ео херекти бүгү чурттарның улустары чүректериниң ханызындан деткиир. «Соок дайынның» эң-не калчаалыг талалакчылары безин бистиң бо базымывысты дайын белеткээр сорулга-биле кылып турар чүве деп бүзүредип шыдавастар.

Бистиң улузувус, Коммунистиг партия совет улустуң эрге-ажыктарынга, марксизм-ленинизмниң улуг идеалдарынга шынчы бараан болуп турган болгаш бараан болуп турар солдаттарга, матростарга, сержантыларга, старшиналарга, офицерлерге, генералдарга, адмиралдарга болгаш маршалдарга аажок улуг хүндүткелин болгаш ынаан илередип турар. Хамааты дайынга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга Төрээн чурттуң хосталгазы дээш база хамаарышпас чоруу дээш демиселге ханын төп, бодунуң амы-тынын берген бистиң чуртувустуң маадырлыг ооларының болгаш кыстарының дугайында алдар кезээ-мөңгеде дириг чурттаар. Дайынның халдаашкынын маадырлыы-биле ойтур шаап, совет улустуң тайбың күш-ажылының камгалалында туруп, бодунуң күжүн харамнанмайн Төрээн чуртунун күчүзүн быжыглап турган болгаш быжыглап турарларга совет кижилер ханызыбиле өөрүп четтирип турар.

Чепсектиг Күштерни кызырарын боттандырганының түннелинде шериг албанында эштерниң дыка хөйү бүдүрүлге черлеринге, тудугларга, колхозтарга, совхозтарга, эртем албан черлеринге болгаш өөредилге черлеринге күш-ажылга дедир ээп келир хемчеглерни совет кижилер улуг сеткил ханыышкын-биле ужуражырлар.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин ынча хире улуг хемчээлге кызырар деп чазактың саналы-биле, мээн бүзүреп турарым ышкаш, депутаттарның чаңгыс эп-сеткилдиг деткиишкинин алыр санал-биле холбаштыр совет болгаш партия организацияларының мурнунда улуг ажыл туруп турар. Бо хемчеглерни ап чорудары барык бир ийикпе, бүдүн чартык азы ийи хире чылдарны эдээр боор деп чүвени барымдаалап турар бис. Армияда албан эрттирип турар дыка хөй санныг кижилерни хостаар ажыл мурнувуста туруп турар. Бо ажылдарны ол улустарга бергелер тургуспайн, хей черге далашпайн кылыр херек. Демобилизацияның түннелинде хосталган кижилер ажыл-биле хандыртынган, ажылга эки тургустунган турар ыылдыр ылап белеткепири эргежок чугула. Аная болгаш сержант составка хамаарышпыр бо айтырыгны шиитпирлээри белен: олар армияга дыка үр болбаан, күш-ажылга өөренип мергежээннер, ынчангаш мурнунда ажылдап турганы бодунуң мергежилдиг ажылдарынга ажыллай берип болурлар. Оон аңгыда олар аныяк. ынчангаш кайы-бир таарымчалыг мергежилди өөренип алыры оларга белен.

Офицерлерни, политажылдакчыларны, тодаргайларга шериг албанының кадржан тускай эртемниглерин ажылга киирер дугайында айтырыг эң харыысалгалыг болгаш нарын болуп турар. Ол кижилерге эн-не кичээнгейни салыр херек. Бистиң Чепсектиг Күштеривистиң офицер составы болза эки белеткеттинген кижилер. Олар бистиң Төрээн чуртувуска шериг эртемин база шеригниң уран аргазын өөренирингe күжүн берип турганнар. Олар ам өске ажылдарга мергежип, бодунуң билинн өске ажылга хереглээр аныарлар, ынчалзада олар демги-ле ниити херектиң — Ленинниң идеязының типилелгезинин, коммунизмниң типилелгезинин эрге-ажыынга хереглээрлер. Олар чаа күш-ажылчы коллективтерге, бодунуң ажыл-чорудулгазының чаа байдалдарынга эки турзуннар дээш оларны сагыш салыышкын-биле болгаш ынакшылбиле хүрээлээр ужурлуг бис. Оларга чогуур шалыныы хандырып бээр, мергежилди шингээдип алырынга дузалажыр херек. Кижи бүрүзү бодунуң сеткилинге таарыжыр ажылды шилип ап болурлар, ындыг улуг аргалар бисте бар. Чаа-чаа коллективтерге оларны эп-найыралдың ёзузу-биле, акы-лунманың ёзузу-биле хүлээп алыр ужурлуг бис, чылыг, чымчак болгаш кичээнгейлиг, таарымчалыг байдалды тургузар. Шериг талазы-биле эвес а чурттуң күчүзүн улам ынай быжыглаарының, экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң, коммунизмниң типилелгезинин ол-ла сорулгаларын шиитпирлээринин угланыышкынына чаа ажылдарга бодунуң күжүн эң ажыктыы-биле хереглээринге билиглерни алырда оларга дузалаар.

Бөгүн ол кадрлар бүдүрүлгелерже баарлар, а бир эвес чүвениң байдалы негей берзе, олар Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгезин күүсединр дээш маадырлыг Совет Армияның хүрээлининче база катап кире бээрлер.

Армиядан халажыр дайынчыларга болгаш офицерлерге амыдыралдын чаа байдалынче кирер үени бээр херек. Оларның чаа мергежилди шингээдип алырынга таарыштыр курстар тургузар болза чогуур боор чадавас. Бистер транспорт ужур-чүүлүн хөгжүдер бис, ынчанчаш ужудукчуларның бир чамдыктары боттарының билиин болгаш дуржулгазын боттарының мергежилиниң дайы-биле ужудукчу ажылынга хереглээрлер. Артиллеристерниң болгаш ужудукчуларның бир чамдыктары чаа тургустунуп турар ракета кезектеринге ажыглаттынар; оларның дыка хөйү улус ажыл-агыйының таарымчалыг адырларында бүдүрүлгелерге ажыглаттынып белурлар.

Ынчангаш чугаа болза шеригден келген кижини ажылга киирериниң аная энгиин айтырыының дугайында болуп турар эвес, а ону чүгле материал талазы-биле хандыртынган турар кылдыр эвес, харын ол сагыш-сеткил талазы-биле ханыып, ниити херекке чугула ажылга ажылдап, коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчизи болуп турарын ол боду шынында миннип турар кылдыр ындыг ажылга киирер. Бо болза нарын болгаш улуг сорулга, ынчангаш ону шиитпирлээрин бис эң харыысалгалыг кылдыр көөр ужурлуг бис.

Бир эвес ол үеге чедир чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш долузу-биле дужүреринің айтырыында бурунгаарлаашкын чедип алдынмайн барза, бистиң Чепсектиг Күштеривисти моон соңгаар улам болбаазырадырынга хамаарышкан келир үедеги чамдык бодалдар дугайында силерлер-биле сүмележир деп бодап тур мен, эштер депутаттар.

Чазак болгаш бистиң партиявыстың Төп Комитеди Чепсектиг Күштерниң тургузуун кедизинде баргаш, девискээр системазынче шилчидер дугайында айтырыгны бодап, өөренип көрүп турар чүве. Ол болза Владимир Ильич Ленинниң Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла кылып каан чүүлүн каталтаанывыс ол болуп болур, ынчалза-даа ол өске байдалдарда болгаш эдээн өске хевирге болур. Девискээр системазы болза шериг хереэнге өөреткен болгаш амгы үениң чепсээн ажыглап билир херектиг кадрларны болгаш чурттакчы чоннуң контингентизин хандырып шыдаар деп бис бодап турар бис.

Келир үени бодап көргеш, бистиң шериг кезектеривис девискээр принцивин барымдаалап тургустунган туруп болуруун билип ап болур. Оларның бот составы бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, шериг хереэн өөренип ап турар болу бээр, ынчаарга кажан херек апарза чогуур транспорт хереклелдери — ужар-хеме болгаш дайынчы өске техникалар — шеригни бистиң девискээривистиң херек болган черинге мөөнүзээр арганы бээр. Мен ол дугайын Чепсектиг Күштерниң амгы кызырыышкынының дугайында шиитпирни силер барымдаалап көрбүшаан, чепсегленишкинни дужүрер дугайында дугуржулга келир үеде чок болган таварылгада үнүп кээп болур айтырыгларны база барымдаалап көрүү дээш чугаалап тур мен.

Бистиң партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак болза дайынчы бүрүзү Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет шериглерни тулчуушкунче алдарлыы-биле баштап турган бистиң офицерлеривис, генералдарывыс болгаш адмиралдарывыс ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин дыка хөйну кызырар дугайында Совет чазактың чаа саналын сагыш-сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алыр дээрзинге бүзүреп турар. Хамааты ажыл-ишче шилчип кирер ам шериг албанын хаап турган эштер Совет Эвилелиниң алдарлыг Чепсектиг Күжүнүң хүрээленинге олар кылып турганы база кылып турары ышкаш, тайбың күш-ажылга ажылдап турган бодунуң чонунга база шак ынчаар шынчы бараан болур дээрзинге бис бүзүреп турар бис.

Совет Чепсектиг Күштериниң хүрээленинге турган шынчы, эрес-дидим бараан болуп турганы дээш ол эштерге бис хаты сеткил ханганыысты илередип тур бис. Чаа ажылынга кайгамчык чедиишкиннерлиг болуруң, ажылчын аңгының эргеажыынга, Совет Эвилелиниң күш-ажылчы чонунуң эргеажыынга, коммунизмниң типилелгези дээш шынчы болгаш эрес-маадырлыг бараан болуруң оларга сеткилдиң ханызындан күзээрин чөпшээреп көрүңер.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаарының эргежок чугулазын амыдырал боду негеп турар

Эштер депутаттар! Бистиң Чепсектиг Күштеривисти база кызырар дугайында саналды чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрер дугайында Совет Эвилелиниң идип үндүргени дөрт чылга бодаан программазын чугаалажып көөрүн делегейниң харыысалгалыг чугаалажыышкыннарының мурнуу чарыында киирип турар-дыр бис. Бис чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүреринің программазын саналдап турар эвес, харын база ол программада көрдүнген чугула хемчеглерни боттандырарынче чаңгыс талалыг чурум-биле кирип турар бис, тодаргайларга чепсегленишкин айтырыының талазы-биле дугуржулга чедип алырын чиигедип турар ыраккы базымнарны кылып турарывыс ол. Бис состу салгынче салбайн турар бис база бистиң саналдарывыс практиктиг херектер-биле быжыгланыр турар дээрзин ам бүгүде көрүп турар.

Кандыг-бир саналды өске тала хүлээп албазы чугаажок эвес бе деп чигининг-биле ол саналды киирер таварылгаларны делегей практиказы билир. Совет Эвилелинге болгаш бүгү социалистиг күрүнелерге ак-сеткилдиг эвес ындыг методтар таарышпас. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүреринің талазы-биле бистиң программавыста бижиттинген чүүлдерни чогуур дугуржулга чедип алдынган хүнүнден эгелээш-ле удаа-дараалаштыр база долузу-биле боттандырарынга бис белен бис. Оон туржук ол дугуржулганы чедип алырын дыка чиигедип турар болгаш ону күүсединринге эн-не таарымчалыг байдалдарны баш бурунгаар тургузуп турар бис. НАТО-нун чурттарының чазактары боттарының саналдарынга ындыг чорукту бижип шыдаар бе? Ону бижиир деп ам дээрезинде черле чугаалап болбас.

Бис бодувустуң Чепсектиг Күштеривисти улам ынай кызырарынче барып турар бис база өске чурттар ол ышкаш бо оруктап чоруур боор деп ак-сеткил-биле идеген турар бис.

Мындыг айтырыг туруп кээп болур: армияларның санын кызырар дугайында барыын талакы күрүнелер-биле чөпшээрешкен, тодаргайларга кайы-кайызын билчир чорукка үндезилээн шиитпирни чедип алыр дээш мооң мурнунда эвээш эвес хоолгаларны үрээн хирезинде-ле, бис бодувустуң тура соруувус-биле Чепсектиг Күштеривисти чүге чаңгыс талалыг кызырып турар бис? Бис мында дужүп бериишкин кылып турар эвес бис бе, бистиң ындыг базымывыс мурнуку негелделеривистен ойталаашкын деп көрдүнер эвес бе?

Бистиң шиитпиривисти ынчаар тайылбырлай берип болурун база кичээнгейге алган бис деп медеглээр ужурлуг мен, эштер депутаттар. Ынчалза-даа бистиң Чепсектиг Күштеривисти чаңгыс талалыг кызырарын чогуур өөрүнде боттандырар деп Чазак саналаан—ынчангаш оон ужуру бо-дур.

Чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дужүреринің совет программазын Каттышкан Нациялар Организациязынга эрткен чылдың сентябрьда киргенин чугаалаан болгай мен. Бистин ол саналывысты болгаш өске-даа күрүнелерниң чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле саналдарын 10 күрүнелерниң Комитединге көөрү-биле шилчидер шиитпирни КНО-нун Кол Ассамблеязы хүлээп алган. Совет саналдарны киирген үезинден бээр дөрт ай эрте берген, а оннуң Комитединиң беш кежигиннери—Совет Эвилели. Польша Улус Республика, Чехословак Республика, Румын Улус Республика болгаш Болгарияның Улус Республиказы — КНО-нун Кол Ассамблеязының XIV сессиязының ол шиитпирин саадал чокка күүсединринге беленин хөй удаа медеглеп келзе-даа, ол Комитет ам-даа ажылдап кирбээн. Оннуң Комитеди бодунуң ажылын бо чылдын эгезинде эгелээр деп барыын талакы күрүнелер-биле дугуржуушкун бар. Оон соонда ол хуусаа февральче соңгаарлаттынган, ол бистиң инициативавыс эвес-ле болгай, ам бистиң чугаалажып турар талалакчыларывыс Комитетти чыылдырарын март 15-ке чедир соңгаарладырын саналдаан, оон-биле чөпшээрежир апарган.

Мээн чугаамны шын билип алзыннар. Оннуң Комитединиң бодунуң дугайында-даа, оон кылыр деп турар ажылының харыысалгалыының дугайында-даа кандыг-бир багай чүве чугаалаксавайн тур мен. Ол Комитеттин эки-ле үре түннелдиг ажылдаан турарынга болгаш ол бодунуң мурнунда салдынган улуг сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткен турарынга Совет чазак сонуургалдыг. Ынчалза-даа дайын соолундеги чылдарда чепсегленишкинни дужүрер талазы-биле чугаалажыышкыннарның биче эвес дуржулгазы мөөнеттинген, ынчангаш бис бодувустуң айыылыныышкыннарывысты ам чугаалавас болзувусса, эчизинге чедир шынчы эвес болур ийик бис. Бир эвес бо ундарынчыг дуржулга чепсегленишкинни дужүрер айтырыгларны көөру-биле тургустунган органга—оннуң Комитединге ол ышкаш база катап ажыглаар болза, чугаалажыышкыннарның чорудгазы дыка-ла үр болур, ынчангаш чепсегленишкинни дужүрер дугайында дугуржулгаже орук-биле бурунгаарлап шыдагыже чедир чугаалажыышкыннарның киржикчилери чугаалажыышкын хураларынга дыка хөй сугну ижер апарары чайлаш чок. Бир эвес боо-чепсекти эндере бүдүрерин хоругдаар дугайында айтырыгны, чижээлээрге, өлген кижини хөөржүдер дугайында айтырыг ышкаш, ындыг үр темп-биле шиитпирлээр болза, өлген кижиниң мага-боду шагда-ла хайлып каар болгаш ынчангаш хөөржүдер чүве-даа чок болур ийик.

Чепсегленишкинни дужүрер дугайында Совет Эвилелиниң саналы шуут хүлээп алдынмайн барып болур деп бе—херектиң байдалы делегейде бөгүн ындыг эвес. Ынчалза-даа барыын талакы дипломатиянның арсеналында чүүн-баазын комиссияларны болгаш кудуку комиссияларны тургузары, илеткелдер болгаш анализтер киирери, формилировкалар болгаш сөстер чогаадыр дугайында төнмес-батпас маргылдажыры чижектиг ындыг аргалар база бары билдингир. Таарымчалыг шиитпирлерни хүлээп алырын болдурбас дээш чепсегленишкин дужүреринде удурланырларның ол бүгү аргаларны ажыглалче киирери чайлаттынган деп болбас. Ындыг чоруктар таварышпалын болгаш чугаалажыышкыннарның шынчы болгаш бодамчалыг болуруң бис күзээр ийик бис.

Ынчалза-даа чугаалажыышкыннар ындыг күзенчиг эвес бейдалдыг болу берген дийик, бодап көрүнерем. Чугаалажыышкыннарга ынчаар киир тырттыра берзивиссе, бис бодувус күзевейн-даа тургаш, шуут чугаалаарга, бистиң чуртувустуң камгалалының эрге-ажыктары негевейн турар ындыг составка шеригни ап турарының эргежок чугулазы бистиң мурнувуска салдынган турар ийик. Чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкинни кызырар талазы-биле кайы-кайызын билчириниң негелдезин чугаалажыышкынларга бис ыяавыла салыр апаар бис дээрзи боду-ла билдингир-ле болгай. А бистиң өөрүвүс дугуржулганы чедип алырын саадаткаш, бо айтырыны кайы-кайызын билчир чорукка үндезилээн, бистиң шиитпирлээр аргавысты оон-биле кызыгаарлаар ийик. Мынчангаш кайы-кайызы-даа кызырыышкынга чөпшээрежиринге бистиң өөрүвүстү бүзүредип шыдаваже шеригни кызырбайн, бистиң күрүнеристиң ат-алдарын сагын кадагалаар төлээде ону туруп турар составынга бис арттырып турар ужурлуг турган ийик бис.

Оон кым уттуруп болурул? Оортан бистиң Совет күрүневис, бистиң улузувус уттурар ийик, чүге дизе улустуң хөренгизин мырыңай бүдүрүкчүлүг эвес төтчеглээр турган ийик. Бис шеригни бөгүнгүзү ышкаш ажаап тударын үргүлчүлээр ийик бис. Совет Чепсектиг Күштерни чаңгыс талалыг кызырарын боттандырбышаан, бистиң бодалдарывыстың, бүгү улустарбиле тайбың болгаш найыралдыг чурттаар деп чүткүлүвүстүң шынчызын боттуг херектер-биле бүгү делегейниң мурнунга көргүзүп турар бис.

Совет Чепсектиг Күштериниң составын кызырган соондада чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрер дугайында Барыын чүктүң чурттары-биле дугуржуп алыр дээш бодувустуң күзенишкинивисти кошкатпас бис. Дайынның айыылындан бодувусту болгаш өскелерни чайладырын, кижи төрелгетенин дайынче кирер тырттып болгу дег таварылгаларны чок болдурарын күзеп турар бис, а дайын дээрге амгы байдалда делегей дайыны болу бээри чайлаш чок апарып болур-ла болгай.

Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угланган Совет Эвилелиниң кылганы чаңгыс талалыг базымы делегей байдалынга дыка улуг дээштиг болуп турар болгаш болур-даа деп долу бадымдаалыг чугаалап болур бис.

Барыын талакы чурттарның улустары болгаш хөй-ниитизиниң бодалы НАТО-нун чепсектиг күштерин болгаш чепсегленишкинни көвүдедирин күзеп турар бөлүктеринче ыйыышкынны күштелдирер боор деп бодаар херек. Кажан капиталистиг чурттарның парламентилеринге шериг төлевилелерин көвүдедир дугайында айтырыг тургустунуп келген санында улуска чок турар депутаттар бодунуң Чепсектиг Күштерин кызырып турар Совет Эвилелиниң үлегер-чижээн бүрүн барымдаа-биле айтып болурлар.

Барыын талада аргессчи чүткүлдерге таарзынмайн турар кадык бодалдыг кандыг-даа кижи мындыг хевирлиг чугаалап болур: Совет Эвилели бодунуң Чепсектиг Күштерин шиитпирлиг кызырып турар үеде бодувустуң чепсектиг күштеривисти көвүдедип турарывыстың хөрээ чүл ынчаш. «Совет дайын кыжаныышкынының» дугайын чылдын-на чулчуруп турар кижилериниң дылдары кургай бээр деп маназары берге болбайн аан. Ынчалза-даа «соок дайынның» талалакчыларында дыннакчыларның саны хөй катаа эвээжээр дээрзин долу бүзүрел-биле чугаалап болур.

Бодувустуң Чепсектиг Күштеривисти кызырар талазы-биле хемчеглерни боттандырбышаан, Барыын таланың чурттарына мынчаар чугаалаар бис: чепсегленишкинни дужүрер дугайын дугуржуп чугаалажыылыңар, дайынны болдурбас дээш бүгү-ле үүлдерни кылыылыңар, чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкиннерни көвүдедир дээш эвес, а оларны кызырар болгаш дайын чорударының чепсектерин узуткаары дээш чаржып көрээлинер.

Совет Эвилели, бүгү социалистиг чурттар бир чурттуң экономиказын эдээн сайзырангай чурттарның деннелинге чедир көдүрүп үндүрер дээш кайы-кайызынга дузаламчыны көргүзүп турар. Моон-биле кады социалистиг чурттар экономика талазы-биле кошкак хөгжүлделиг чурттарга дузаламчыны көргүзериниң принцивин чайгылыш чокка чорудуп турар. Бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустар бодунуң экономиказын тургузуп, бодунуң хуузунда будунга быжыы-биле туруп алзын дээш, экономиктиг хөгжүлденин болгаш материалдыг чаагай байдалдың көдүрлүүшкүнүнүн талазы-биле байлак капиталистиг күрүнелерниң кара-сагыштыг бериишкининден хамаарылга чок турзун дээш социалистиг чурттарның эжылчы чоннары сагыш-сеткилинин ханызындан күзеп турар.

Совет Эвилели өске-даа чурттарга күш четтинер дузаламчыны көргүзүп турган болгаш көргүзүп турар. Бистиң дузаламчы көргүзүп турарывыс чурттарны айтыры, бистиң кирилгевис-биле ында тудуп турар бүдүрүлгелерни алдаары-даа чугула эвес боор деп бодап тур мен, чүге дээрге ол копчуг улуг дамзы болур ийик.

Чепсектиг Күштерни кызырганда, тодаргайларга чепсегленишкинге чарыгдал эвээжээнде бистиң экономикавыстың хөгжүлдезинге, а ындыг болганда кошкак хөгжүлделиг деп адаар чурттарга дузаламчыны калбартырынга улам дээре аргалар тургустунар.

Бир эвес чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-ниити дужүрер дугайында дугуржуушкун чедип алдына бээр чүве болза, оон түннелинде аажок хөй хөренгилер хосталыр болгаш экономика талазы-биле кошкак хөгжүлделиг бүгү чурттарга оон күсели-биле улут дузаламчыны көргүзүп болур ийик дээрзин медеглеп келген болгаш медеглеп-даа турар бис.

Бүгү күрүнелериниң, оларның иштики ёзу-чурумнарындан болгаш оларда тергиидеп турар ниитилел тургузуундан хамаарылга чокка, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын—ол дээрге бөгүнгүнүң айтырыы, делегей амыдыралының айтырыы-дыр. Чепсегленишкинни дужүргени-биле быжыглаттынган турар чүгле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны дамчыштыр быжыг тайбынче, делегейниң хыдыкчы дайыннарының хамчыындан кижи төрелгетенин хосталарынче калбак өрук салдынып бар чыдар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның эргежок чугулазын чүгле калбак улус мәселалар эвес, харын база капиталистиг чурттарның хөй-хөй күрүне болгаш политиктиг ажылдакчылары улам тодазы-биле билип турар апарган.

Ынчалза-даа тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының билиишкинин хажыдар дээр күзелдиг кижилер база бар боор турар. «Соок дайынның» эң кызымаккай хандыкчыларының иштинден кым-бир кижилер тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны коммунистерниң чус-чус чылдарда бодап келген четкерлиг бодалы кылдыр көргүспүшаан, оон-биле улустарлы көргүдарын оралдажып турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге кым-бир кижиниң аная-ла бодап алган чүвези эвес, а амгы делегейде ийи социал-системаларның — социализмниң болгаш капитализмниң барын илередип турар боттуг факт болур дээр дугайын

(Төнчүзү 6-гы арында).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниң төнчүзү

чаңгыс эвес удаа чугаалап турган-на болгай бис. Бо ийи нийтилел системаларының аразында экономика талазының чарыжы, идеологтуг демисел чоруп турар. Ол болуушкун боду дүрүм өзугаар, нийтилелдиң хөгжүлдезинге чугула үечада болур. Хамыктың ужуру ол ийи системаның чүгле кайызының артык күштүүнүн дугайында айтырыгны кандыг арга-биле — тайбың чарыштың, азы дайынның оруу-биле шиитпирлээринде болур.

Ийи системаларның аразында маргылдаа тайбың арга-биле шиитпирлеттинип болур болгаш болур-даа ужурлуг, күрүнелериң аразында маргылдаалыг айтырыгларны боо-чепсектиң күжү-биле шиитпирлеп болбас. Мировоззрениелериң демисели, кижилериң угаан-бодалы болгаш сагыш-сеткили дээш демисели янзы-бүрү нийтилел системаларлыг күрүнелериң тайбың кожа-хелбээ догунналашкынының байдалдарында база үргүлчүлээр апаар. Ынчалза-даа күрүнелериң аразында идеологтуг маргылдааларны боо-чепсектиң күжү-биле эвес, а бүзүредириниң күжү-биле, чаагай сеткилдиң үлегер-чижээ-биле шиитпирлээрин саналдап турар бис. Чепсектиг күштериң чаа кызырылдазының дугайында шиитпирлээн хүлээп алгаш, кижи төрелгетениң дээре идеяларынга дүгжүп турар чаагай сеткилдиң үлегерчижээн көргүзер бис. Тайбың хөгжүдениң чорудулгазында система бүрүзү бодунуң артык күштерлиин көргүссүн дээш, күрүне бүрүзүнде улустар кандыг нийтилел тургузуну деткиирин боттары шилип алзынар дээш туржун турар бис.

Тайбың кожа-хелбээ догунналашкын — ол дээрге, удурланышкак идеологиялар тергиидеп турар күрүнелер, ынчанмыжежок бот-боттары тайбың чурттаар, хол-холундан туттунчун алгаш догуннап турар, кожа-хелбээ турар ужурлуг дээни ол-дур. Мынчангаш «кожа-хелбээ догунналашкын» деп чугаа, сөс тыптып келген. Бир эвес делегейге чүгле чаңгыс идеология турган чүве болза, бүгү чурттарга чаңгыс ол-ла нийтилел тургузуу тергиидеп турган чүве болза, ынчаарда удурланышкак системалар чок турар ийик, кожа-хелбээ догунналашкының айтырыы ам бистиң ооң дугайын чугаалажып турарывыс ышкаш ындыг утка-биле черле тургустунуп келбес ийик. Ынчаарда ол кожа-хелбээ догунналашкын эвес, аная-ла турары болур ийик.

Ынчалза-даа нийтилели янзы-бүрү кылдыр тургустунган ийи лагерьниң туруп турары ындыг байдал ам делегейде тургустунган. Ол лагерьлерде бактаап турар чурттар боттарының политиказын мырынай янзы-бүрү үндезиннерге тургузуп турар. Ынчангаш ол байдалдарга тайбың кожа-хелбээ догунналашкынның айтырыы, тодаргайлааргa боттарының утка-шынарының талазы-биле бо ийи удурланышкак системаларның аразынга, ол системаларның тергиидеп турары бөлүк күрүнелериң аразынга шериг үскүлежиишкининиң өлүмнүг чоруунда тайбынны камгалап алыр дугайында айтырыг эң чугула ужур-дузалыг болуп турар. Оларның аразында чайлаш чок болур демиселде үчүле идеологиялардың аразында демиселче болгаш тайбың чарышче, бир эвес капиталистерге эң билдингир дылга чугаалаар чүве болза, адаанналжылгаже шилчээн турар кылыр херек. Моонбиле кады тала бүрүзү бодунуң артык күштерлиин кижилерге шыдаары-биле көргүзүп турар болур, ынчалза-даа дайынны ол маргылдааны шиитпирлээриниң чепсээ болдурбас ужурлуг. Бистериң, коммунистериң ынчаар билип турарывыс, кожа-хелбээ догунналашкын деп чүве бо-дур. Бистер ындыг кожа-хелбээ догунналашкынны бүгү-ле күштер-биле камгалап келген болгаш камгалаар-даа ужурлуг бис. Ол бир эвес ракета-ядролуг дайынның угаан-сарыыл чок чоруунче угланышкынны сагыштыы-биле тутпас чүве болза, кожа-хелбээ догунналашкын амгы байдалдарда эргежок чугула болгаш чайлаш чок болур деп санап турар бис.

Коммунистиг теорияны ам-даа багай билир, бистиң коммунистиг философиявыстың ужурун билбес, болбазыраваан кижилерни мегелээр болгаш коргудар дээр оралдажышкынарны барыын талада чамдык политиктер кылып турарлар. Бир эвес коммунистер коммунистиг идеологияның тиилээринге болгаш кедизинде баргаш бүгү делегейге социализмниң, коммунизмниң тиилелгезинге боттарының бүзүрелиниң дугайын медеглеп турар болганда, коммунистер агрессчи бодалдарлыг, бүгү делегейни чаалап алырын, бүгү улустарны командылаарын болгаш өске-даа ол чергелиг түүлдерни күзеп турар ышкаш кылдыр көргүзүп, ындыг кижилерни бүзүредирин оралдажып турар. Ындыг чергелиг бодалдар — ол дээрге ыят чок меге, хоп-нүүлдээшкин-дир дээрзин бадыткап турганының херээ-даа бар деп бе.

Коммунизмниң дайзыннары социалистиг күрүнелериң тайбыңга ынакшылдыг политиказының улустарга чедирип турар салдарындан коргуп турар ужурунда бистиң сорулгаларывысты хажыдып турарлар. Бүгү делегейни азы ооң кандыг-бир кезиин чаалап алырын бодувустуң сорулгавыс кылдыр салып турар бис деп кажан-даа чугаалаваанывыс-ла шын болбайн канчаар. «Чаалап алыр» деп түл ол? Ол дээрге — өске талага бодунуң негелделерин, бодунуң политиктиг тургузуун, бодунуң идеологиязын күш-биле дөгээр дээни ол-дур. Ынчангаш ол дээрге кожа-хелбээ догунналашкын эвес, а өске күрүнелериң иштики херектеринге холгаарлаашкын-дыр, ол дээрге — дайын-дыр. Бис аңаа эң-не шиитпирлин-биле удур бис.

Өске улустарга оларның удурланып-даа турар үвезин, күзевейн-даа турар үвезин күш-биле дөгеп болбас деп санап турар бис. Кандыг-даа идеологияны, ооң иштинде коммунистиг идеологияны албадаашкын-биле, дайыннарның аргазы-биле нептередип, чыдалар-биле эккеп болбас дээрзинге коммунистер ханы бүзүрелдиг.

Ынчалза-даа капитализмниң идеологтарының кандыг-бир янзы-биле чажырып чаарын оралдажып турары, херектиң өске талазы база бар бооп турар. Коммунизмниң идеологиязының, марксисчи-ленинчи өөредигниң нептерээшкинин кандыг-даа күрүне кызыгаарлары тудуп шыдавас. Кандыг-даа армиялар кижиниң боданыышкынында депшилгени сокса-дыптар шаа чок, харын боо-чепсекти холга туткаш, коммунизмниң идеяларындан улустарны камгалаарын дагзып каан кижилер боттары безин ол депшилгелиг идеяларны шингээдип ап турары болгаш коммунизмге удур камгалакчылардан, капиталистерниң адап турары ышкаш коммунистиг «бацилларының» нептередикчилери болу берип турары хаая эвес.

Марксизм-ленинизм дээрге ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарының илерээшкини, ол дээрге — шынныг чорук деп ол бөдүүн чылдагаанның ужурундан коммунизмниң идеяларын кандыг-даа чыдалар-биле, кара бажыннар-биле, кандыг-даа күүлээшкин-биле кым-даа ара доктаадып шыдавас. Коммунистиг нийтилел — долу чөптүг чоруктун, хосталганын, дең эргениң болгаш кижини өзулуг хүндүлээриниң эгелеринге үндезилеттинген нийтилел-дир. Ынчангаш кандыг-даа камгалалды тургусса, кижилерни канчаар-даа мегелезе олар алызында баргаш дөмей-ле тодарады билип аптар болгаш меге кайдал, шын кайдал, чүү багайыл, а чүү эвил дээрзин билип аптарлар. Коммунизмниң херээ кедизинде баргаш тиилээр дээрзинге бистиң бүзүреливис аңаа үндезилеттинген. Коммунизм тиилээр, ынчалзажок ол дээрге социалистиг чурттар өске чурттарны чаалап аптар деп утка-биле эвес болдур ийин. Чок, чурт бүрүзүнүң улузу бүгү фактыларны боду дөңзилеп көөр, ынчангаш марксисчи-ленинчи өөредигниң алыс ужур-утказын шын билип алган шаанда чурттарын үптеп келгеннер. Ол чурттарның черинден санаа четтинмес хөй байлактарын олар ушта соруп алганнар. Ынчаарга ол байлактарны казып турган кижилерни олар өшбиле ядыы-түренги болгаш каранны-бүдүүлүк байдалга тудуп, хайыра чок мөлчүп турганнар. Ооң ужурунда Азияның, Африканың болгаш Латин Американың он-он күрүнелери бөгүн ядамык болуп, экономика талазы-биле кошкак хөгжүлоргазынга чүүктеп турарын билип, ынчангаш улам ыңайлаан тудум-на олар ону улам тода көөр, улам күштүг медереп билир апаар. Капитализм дээрге эвээш санныг кижилериң каас-коизының болгаш күш-ажылчы кижилериң аарберге, аштанны амыдыралының аразында кедергей ылгалыдыр, ол дээрге кудумчуже үндүр октаттырган ажыл чоктарның миллион-миллион кижилиг армиязы-дыр, ол дээрге амдыызында ажылдыг-даа болза, даартагы хүнүнге кижилерниң кеззеде бүзүрел чок чоруу-дур деп чүвени көрүп турарлар. Аарыыр деп түл, эмненирингe, бажыңга эмчи чалаарынга, үрдүнген өртекке садып турар эмни садып алырынга акша чок болуру деп түл, бодунуң төлүн школаже өөредип чорудар арга чок болуру деп түл дээрзин капиталистиг чурттарның ажылчы чоннары эки билир.

Ынчаарга капиталистиг чурттарда кижилер боттарының амыдыралының байдалдарын ол бүгү халаптарның дугайын хамаатылары шагда-ла уттупкан социализмниң чурттарында амыдыралдың байдалдары-биле деннеп турунда, оларның баштарынга кандыг түңнелдер кирип келирин бодап билири берге эвес. Олар капиталистиг экономиканың хөгжүлдезиниң ооҗум темпилерин социалистиг күрүнелериң улус ажылагыйының шапкын өзүлдези-биле «соок дайынын» болгаш чепсегленнишкинни эңдере бүдүрериниң империалистиг политиказын социализм чурттарының тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказы-биле база чепсегленнишкинни дүжүрери дээн оларның демисели-биле деннештирип келирге — ынчан нийтилелдиң кандыг тургузуу эң-не чөптүг болгаш депшилгелиг болурул деп чүве билдингир апаар.

Бир эвес шоолуг чүве билбес чамдык кижилерни капиталистиг пропагандистер бөгүн коммунизм-биле коргудуп четтигипсе-даа ол дээрге шуут-ла түр үениң болуушкуну-дур деп бүзүрел-биле чугаалап болур. Ол кижилер кандыг чүве чүү бооп турганын боттары биле бергенде, олар боттарының амгы будулуушкунундан боттары ыядыр апаарлар, кырган ада бүрүзү кажан ол боду коммунизмге удур турган ындыг үени оолдарының оолдарынга диттип чугаалай албас.

Капитализмниң чүвени эң-не эскерип көөр чамдык идеологтары болгаш политиктери боттарының чурттап база камгалап турары нийтилел тургузуу төөгү талазы-биле чайлаш чок буурап дүжүүшкүнге таваржырын ам безин билип эгелеп турарлар. Олар оортан коргуп, чайлаш чок келир чүвени өскээр чылзы идерин кызыдып, фактыларны түүл бүрү арга-биле чаап-чажырып, массаларның медерелин будулдурарынга идегел салгаш, чүвени бодунуң ады-биле адаарындан быдап турар.

Чижээлээрге, экономика талазы-биле хожудангай чурттарга «дуза» көргүзеринче кыйгырып турар күрүне ажылдакчыларының болгаш политиктериниң үннери Барыын чүктен бо-ла дыңналы бээр апарганын ап көрүнер. Ол чурттарда аштап турарларны чемгерер херек, ынчанмас болза боттарының эргелерин негеп кээр дээр аянныг чугаалап турарлар. Ол кыйгырыглар уян, кижизиг чорук дугайында болгаш өскеда ол янзылыг түүл-бүрү чараш сөстер-биле үдеттинип турар болбайн аан. Шынында олар чүүү илередип турарыл ынчаш? Чоок кижизинге христианчы ынакшылды эвес, харын монополистериң талазындан коргуушкуннуң өзулуг-ла аная болгаш хуузунда эрге-ажыын хараар сеткил-сагыжын илередип турар.

Ам «буянныг» дуза чедирерин бодап турар империалистер, колонизаторлар он-он, харын-даа чүс-чүс чылдарның дургузунда Азияның, Африканың болгаш Латин Американың өскүзүнде бодунуң